

בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים (ג.ר.)

بیتسيلم - مركز المعلومات الإسرائيلي لحقوق الإنسان في الأراضي المحتلة

B'TSELEM - The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories

פברואר 2002

מדיניות ההרס

הריסת בתים והשחתת
שטחים חקלאיים ברצועת עזה

מדיניות ההרס

הריסת בתים והשחתת שטחים חקלאיים ברצועת עזה

פברואר 2002

בצלם הוא ארגון זכויות אדם עצמאי שהוקם בשנת 1989 במטרה לתעד את הפרות זכויות האדם בשטחים ולהביאן לידיעת קובעי המדיניות והציבור הרחב. ממצאי בצלם מבוססים על עבודת שטח ותחקירים עצמאיים וכן על מקורות רשמיים, עתונות ונתוני ארגוני זכויות אדם ישראליים, פלסטיניים ובינלאומיים.

מחקר וכתובה: יעל שטיין

ריכוז מידע: קורין דגני

עבודת שטח: נביל מח'ירז, חיידר ר'אנם

תמונת השער: דחפור של צה"ל עוקר עצים במחנה הפליטים רפיח
שבדרום רצועת עזה, 30.8.01

צילום: סוהיב סאלם, רויטרס

גורמים רשמיים אינם מכחישים כי מדובר במדיניות וטוענים כי על פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי, כאשר ישנם "צרכים צבאיים דחופים" מותר להרוס רכוש פרטי. לטענתם, בנסיבות הקיימות ברצועת עזה, צרכים אלה נובעים מהעובדה שפלסטינים מסתתרים בבתים ובמטעים כדי לבצע פיגועים, דבר המקשה על צה"ל להגן על אזרחים ישראלים ועל כוחות הביטחון. על מנת למנוע פיגועים עתידיים, יש הכרח לבצע "חישוף" של השטח.

השם בו מכנה ישראל מדיניות זו – "חישוף" – מסתיר את ההשלכות ההרסניות וארוכות הטווח שלה על תושבי רצועת עזה. אלפי תושבים נותרו חסרי קורת גג ואלפים איבדו את מקור הפרנסה היחיד שלהם למשך שנים ארוכות. הפגיעה בתושבים אלה נעשתה למרות שישאל אינה טוענת כי הם עצמם היו מעורבים בפגיעה, או בניסיון לפגוע, באזרחים ישראלים או באנשי כוחות הביטחון.

דו"ח זה בוחן את מדיניות הריסת הבתים, עקירת העצים והשחתת השטחים החקלאיים בה נוקטת ישראל ברצועת עזה. פעולות דומות נעשות אמנם גם בגדה המערבית, אולם בהיקף קטן יותר. חלקו הראשון של הדו"ח מתאר את המדיניות בה נוקט צה"ל. בחלקו השני מובאת ביקורת על המדיניות, לנוכח הוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי.

ב-10.1.02 הוסו כוחות צה"ל 60 בתים במחנה הפליטים רפיח, סמוך לגבול מצרים. ארבעה בתים נוספים נהרסו באופן חלקי. למעלה מ-600 פלסטינים נותרו בלא קורת גג. תמונות התושבים והבתים ההרוסים הופצו בישראל וברחבי העולם ובמשך כמה ימים היה הנושא במרכז הדיון הציבורי.

השאלות העיקריות בהן התמקד הדיון היו כמה בתים הוסו צה"ל והאם התושבים שהו בבתיהם במהלך ההריסה: צה"ל דבק בגירסתו לפיה נהרסו רק 22 בתים וכי הבתים היו נטושים מאז חודשים רבים. תושבי הבתים, ארגוני זכויות האדם וארגונים הומניטאריים טענו כי מספר הבתים שנהרסו גבוה בהרבה וכי לפחות חלק מהתושבים שהו בביתם בעת שצה"ל החל בפעולת ההריסה. השאלה האם עצם הריסת הבתים היתה מוצדקת כמעט ולא נדונה.

מהדיווחים על הריסת הבתים ברפיח נדמה היה כי מדובר במבצע חד פעמי של ישראל, שנעשה בתגובה להריגת ארבעה חיילי צה"ל יום קודם לכן. אולם, מאז תחילת האינתיפאדה הרסה ישראל מאות בתים, עקרה אלפי עצים והשחיתה אלפי דונמים של שטחים חקלאיים ברצועת עזה. כמעט בכל המקרים בהם הוסו כוחות צה"ל בתים, הם היו מאוישים והתושבים נמלטו מהם כאשר הדחפורים ניצבו בפתח. פעולות אלה ננקטו בעיקר סביב התנחלויות, כבישים עוקפים ועמדות צבאיות.

צילום: אחמד ג'דאללה, רויטרס

חקלאי פלסטיני בכרם שהושחת על ידי צה"ל, סמוך להתנחלות נצרים, 24.5.01

מאז תחילת אינתיפאדת אל-אקצא נוקטת ישראל במדיניות של הריסת בתים, עקירת מטעים והשחתת שטחים חקלאיים ברצועת עזה. מדיניות זו מתבצעת בעיקר באזורים שסביב ההתנחלויות, משני צידי הכבישים העוקפים בהם נוסעים המתנחלים וסביב עמדות צבאיות, בעיקר בגבול עם מצרים. כך הסביר דובר צה"ל את המדיניות:

צירי תנועה באיו"ש ואזח"ע מהווים את אחד ממוקדי החיכוך העיקריים בהם מתרחשים בחודשים האחרונים אירועי לחימה אינטנסיביים, כאמור. צה"ל נדרש, כמובן, להתמודד עם אירועי לחימה אלו, ולספק הגנה למשתמשים בצירי התנועה האמורים, חיילים ואזרחים כאחד. הצמחייה והגדרות בצירי הדרכים משמשים, לא אחת, מסתור למפגעים, ומקשים על חיילי צה"ל להתגונן מפני הנחת מטענים וביצוע פיגועי ירי לעבר ישראלים הנוסעים בצירים. אמצעי הבטחון בהם עושה צה"ל שימוש על מנת לתת מענה לצורך ביטחוני זה הם, בין היתר, פעולות של חישוף השטחים שבצירי הדרכים לרבות יישור השטח, עקירת עצים והריסת גדרות.¹

כמה מתושבי רצועת עזה שרכושם נהרס על ידי כוחות צה"ל והמרכז הפלסטיני לזכויות האדם בעזה הגישו עתירות לבג"צ. שתיים מהעתירות עסקו בפעולות הריסה שביצע הצבא סמוך להתנחלות נצרים, בצירי הכביש המחבר בין צומת נצרים להתנחלות. העתירה השלישית עסקה בעקירת מטעים והריסת חממות סמוך להתנחלות כפר דרום. בתשובותיה לעתירות אלה טענה המדינה דברים דומים לאלה של דובר צה"ל:

4. בין המוקדים המרכזיים ברצועת עזה בהם התרחשו אירועי לחימה אינטנסיביים היו צירי הרוחב להתיישבות הישראלית (ציר קרני-נצרים וציר כיסופים-גוש קטיף) [...] במסגרת אירועי לחימה אלה נדרש צה"ל לספק הגנה למשתמשים בצירים אלו, חיילים ואזרחים כאחד, מפני פעולות חבלניות

באותם צירים, הן מפני מפגעים המסתתרים בצדי הדרכים, והחוסים בין מטעים ועצים, והן ממטענים המונחים לצירי הדרכים.
6. [...] באירועים אלו, שימשה הצמחייה בצדי הדרכים, פעמים רבות, מסתור למפגעים והקשתה מאוד על יחידות הצבא להגן על הציר מפני הנחת מטענים וביצוע ירי לעבר הנוסעים על הציר [...] 7. בעקבות האירועים האמורים החליט צה"ל לנקוט בפעולות מבצעיות שונות לאבטחת הציר, ובהן פטרולים של כוחות צבא, תצפיות ועוד. בנוסף, וכחלק מפעולות אלה, הוחלט על ביצוע פעולות חישוף להגדלת שדה הראייה של כוחות התצפית, וכדי למנוע אפשרות הסתננות של מפגעים קרוב לציר לצורך הנחת מטענים או ביצוע פעולות ירי וכד'.²

מדברים אלה עולה כי המדיניות מתבצעת כחלק מאסטרטגיית ההגנה שפיתחה ישראל ברצועת עזה. לא בכדי טען הרמטכ"ל כי "הדי-9 [הדחפור] הוא נשק אסטרטגי כאן".³ ישראל מבקשת ליצור מעין "רצועות ביטחון" סביב למקומות בהם ישנה נוכחות של אזרחים ישראלים או כוחות ביטחון על-מנת למנוע פיגועים עתידיים. גורמים שונים הודו במפורש כי זו המטרה שעמדה מאחורי הריסת עשרות בתים במחנה הפליטים רפיח, סמוך לגבול עם מצרים. בעקבות הריסת הבתים הנרחבת בינואר 2002, אמר ראש הממשלה אריאל שרון: "ברפיח, השיטה היא להבריח [נשק] דרך מינהרות, ומינהרות אלה הן עמוקות – מ'12 עד מ'18 מטרים. ישראל צריכה לנקוט בכל הצעדים הדרושים כדי להפסיק את ההברחות האלה של נשק [...] אין ספק שהמסדרון הצר שיש לנו שם לא מאפשר לנו להפסיק זאת".⁴ אלוף פיקוד הדרום לשעבר, יום טוב סמיה, טען בנוגע לאותה פעולה כי "את הבתים האלה היה צריך להרוס ולפנות מזמן, משום שהגבול ברפיח הוא גבול לא טבעי, לא ניתן להגן עליו [...] שלוש מאות מטרים של רצועה חייבת להיות ממונית לאורך הגבול הזה בשני צידי הגבול [...] שלוש מאות מטרים, לא משנה כמה בתים יש, נוקדה".⁵

1. תגובת דובר צה"ל לדו"ח בצלם, אורחים במצור – הגבלות על חופש התנועה כענישה קולקטיבית, ינואר 2001, סעיף 30 (להלן: בצלם, אורחים במצור).
2. תשובת המדינה לבג"צ 9252/00, צלח שוקרי אחמד אל סקא ואח' כ. מדינת ישראל (להלן: תשובת המדינה לבג"צ 9252/00). טענות אלו הובאו גם בתשובות המדינה לבג"צ 9515/00, עלי פאז אל וחדי ואח' כ. מדינת ישראל ובג"צ 3848/01, מחמוד מחמד עבד אלעזיז בשיר כ. מדינת ישראל.
3. עמוס הראל, "הפעם, הרמטכ"ל שומר על שפתיים חמומות", הארץ, 28.12.00.
4. הדברים נאמרו במסגרת תשובה לשאלת עיתונאי בנוגע להריסת הבתים ברפיח. ר' באתר משרד החוץ (www.mfa.gov.il): "PM Sharon on the IDF action in Rafah: Effort to stop smuggling of weapons by the Palestinians", 13 January, 2002.
5. "עניין אחר", קול ישראל, 16.1.02.

להלן יובאו נתונים הממחישים את תוצאות המדיניות של ישראל ברצועת עזה. לאחר מכן תתואר הדרך בה מיישמת ישראל את המדיניות ולבסוף יובאו עדויות של תושבי רצועת עזה שכוחות צה"ל פגעו ברכושם.

נתונים

לא ניתן לקבוע באופן מדויק את היקף ההרס שגרמה ישראל ברצועת עזה. הגישה לחלק מהמקומות בהם ביצע צה"ל פעולות הריסה, בעיקר סמוך להתנחלויות, אסורה. לפיכך לא יכלו תחקירני בצלם, כמו גם התושבים עצמם, להעריך את היקף הנזק שנגרם בפעולות אלה לרכוש. בפברואר 2001 מסר דובר צה"ל לבצלם כי "אין בצה"ל אומדן מדויק של מספר העצים או גודל השטח שסולקו".⁶ מכתב נוסף ששלח בצלם לדובר צה"ל בדרישה לקבל נתונים אלה לא נענה עד לכתיבת דו"ח זה, למרות בקשות חוזרות ונשנות.⁷

עם זאת, ישנן כמה הערכות בנוגע לתוצאות המדיניות. לפי נתונים של אונר"ו,⁸ סוכנות הסעד לפליטים של האו"מ, מאז תחילת האינתיפאדה הרס צה"ל 655 בתים במחנות הפליטים ברצועת עזה, בהם התגוררו בעבר 5,124 תושבים. בנוסף, נהרסו באופן חלקי 17 בתים בהם התגוררו 155 בני אדם.⁹ הצלב האדום הבינלאומי פירסם נתונים דומים, לפיהם מאז תחילת האינתיפאדה ועד דצמבר 2001 סיפק הארגון סיוע ללמעלה מ-5,200 תושבים שבתיהם נהרסו.⁹ שר הביטחון בנימין בן אליעזר מסר, לעומת זאת, כי "סה"כ מספר המבנים הפלסטינים שנהרסו באזור חבל עזה הוא כ-300. נתון זה כולל מבנים אשר שימשו למגורים, לחקלאות וחומות. בנוסף לכך נהרסו כ-175 חממות".¹⁰

באשר למספר העצים שנעקרו והשדות שהושחתו טען שר הביטחון כי "סה"כ נעקרו כ-5,500 דונם מטעים מכל הסוגים בצד הפלסטיני וכן חושפו כ-4,500 דונם של שטחי בור ופלחה".¹¹ המרכז הפלסטיני לזכויות האדם בעזה דיווח על נתונים גבוהים בהרבה, לפיהם מאז תחילת האינתיפאדה ועד סוף יולי 2001 הושחתו כ-13,500 דונמים של שטחים חקלאיים, המהווים כשבעה אחוזים מסך כל השטחים החקלאיים ברצועה.¹²

בצלם ביצע תחקיר מפורט בכמה מהאזורים בהם ביצעו כוחות צה"ל פעולות הריסה, ממנו עולים הנתונים הבאים:

- גבול רפיח - מצרים: האזור מאוכלס בצפיפות ובתי מחנה הפליטים רפיח נושקים לגבול ולעמדות הצבאיות המוצבות שם. צה"ל הרס בתים והשחית שטחים חקלאיים סמוך לגבול לאורך רצועה של כ-16.5 ק"מ. באזורים המיושבים ההריסה נרחבת פחות בהשוואה לאזורים החקלאיים: בחלק מהמקומות נעשתה ההריסה ברצועה שרוחבה בין 350 ל-500 מטרים, במקומות אחרים רוחב הרצועה נע בין 100 ל-150 מטרים ובמקומות אחרים ההריסה מצומצמת יותר, ברצועה שרוחבה בין 40 ל-50 מטרים.

- נצרים: סביב גדר ההתנחלות הושחתו שטחים ברצועה שרוחבה בין 500 ל-700 מטרים. מצפון להתנחלות היו שטחים חקלאיים שבמרכזם נמצא מסגד, שלא נהרס אך הגישה אליו נאסרה. משני צידי הכביש המוביל מההתנחלות לכיוון הים, לאורך כ-700 מטרים, הושחתו שטחים בעומק של כ-400 מטרים. במסגרת פעולות צה"ל סביב ההתנחלות נבנה כביש חדש עבור המתנחלים שאורכו כקילומטר וחצי, המוביל ישירות למעבר קרני. משני צדדיו נעקרו עצים והושמדו יבולים בעומק של כ-250 עד 300 מטרים.

- מורג: במרחק של כשני ק"מ מזרחית להתנחלות מוצבת עמדה של צה"ל. משני צידי הכביש המחבר את העמדה עם צומת מורג נבנו טראסות חול, הוצבו קוביות בטון ונהרסו שטחים בעומק של כ-200 מטרים. בשטח הנמצא בין ההתנחלות לדרך סלאח א-דין, שרוחבו כ-200 מטרים, נעקרו מטעים והושמדו יבולים. כמו כן, הושחתו למעלה מ-600 דונמים של קרקע מסביב להתנחלות, בשטחים שביניהם לבין הכבישים הראשיים ששביבה.

- כפר דרום: סביב ההתנחלות הושחתו כ-200 דונמים של שטחים חקלאיים. בנוסף, משני צידי הכבישים המובילים להתנחלות נהרסו שטחים בעומק של בין 200 ל-300 מטרים ובחלק מהמקומות אף בעומק של כ-400 מטרים.

6. מכתב מדובר צה"ל לבצלם, 14.2.01.

7. מכתב מבצלם לדובר צה"ל, 25.10.01.

8. צבי בראל ודני רובינשטיין, "אונר"ו: צה"ל הרס 655 בתים מתחילת האינתיפאדה", הארץ, 18.1.02.

9. Activities in Israel, the Occupied Territories and the Autonomous Territories – ICRC Update, 12 December 2001.

10. מכתב משר הביטחון בנימין בן אליעזר לחבר הכנסת רן כהן, 29.11.01.

11. שם.

12. מכתב מהמרכז הפלסטיני לזכויות האדם בעזה לבצלם, 9.9.01.

צילום: אופק – צילומי אוויר

צילום: תצפית חברה לצילומי אוויר ויישומים גאוגרפיים

לפנות את הבתים. חשבנו שהדחפורים ממשיכים לאזור מרוחק מאתנו. התרגלנו לצאת מהבתים כאשר היי וההפגזות מתגברים, אז אנחנו בורחים לאזורים בטוחים בתוך המחנה עד שהמצב נרגע.

לפתע אחד הילדים צעק: "צא החוצה, היהודים הורסים את הבתים" והתחיל ליידות אבנים על דלתות השכנים כדי להעיר אותם. הילד התייפח בבכי וצעק. מיד קמתי מבוהל ויצאתי מדלת הבית כדי לראות מה קרה. ראיתי זקנים, נשים וגברים, הנושאים את ילדיהם, יוצאים מהבתים לכיוון צפון המחנה. ראיתי את השכן שלנו אנוואר כלוב, שביתו נמצא במרחק של כשני מטרים מקו הגבול, מוציא את ילדיו ואת הצאן שלו. אז הבנתי שהם הורסים את הבתים באזור שלנו.

מיהרתי להעיר את שלושת אחיי, נשותיהם וילדיהם, ויצאנו מחוץ לבית בלי לקחת דבר. לאחר כחצי שעה, אחת הגיסות שלי צעקה שהיא לא מוצאת את בנה, חוסיין אבו טאהא, בן 13. היא התחילה לצרוח: "בני נשאר בבית". לא יכולנו להגיע לבית בגלל עוצמת הירי. לאחר זמן מה ראינו אותו רץ לכיוון שלנו. שאלתי אותו היכן היה והוא ענה: "ישנתי ולפתע התעוררתי וראיתי שהורסים את הבית של דוד שלי ושהגג, העשוי מפת, נופל". בזמן שהילד ברח מהבית, פגע רסיס בצוואר שלו.¹⁴

ב-15.11.01 הרסו כוחות צה"ל 28 בתים באזור ח'אן יונס, סמוך למחסום תופאח. בבתים שנהרסו התגוררו 125 אנשים. לפי הודעת דובר צה"ל, ההריסה נעשתה בעקבות הירי לעבר ההתנחלות נווה דקלים ומוצבים של צה"ל באזור ו"במטרה להרחיק את איום הירי".¹⁵ אוסאמה אבו אמונה, בן 40, נשוי ואב לשבעה ילדים, שהתגורר באחד הבתים, סיפר לבצלם כיצד התבצעה ההריסה הבתים:

ביום רביעי, 14.11.01, התעוררנו משנתנו בשעה 23:00 לקול הפגזות. גם הילדים התעוררו וכולנו היינו אחוץ פחד וחרדה, כי לא ידענו מה קרה. הילדים צעקו ובכו בכל פעם שנורה פגז ואימם בכתה איתם. לא ידענו מה קורה ומה עלינו לעשות. כעבור חצי שעה של ירי והפגזה בלתי פוסקים הופיעה קבוצה של צעירים תושבי השכונה. הם אמרו לי לעזוב את הבית כי הצבא הישראלי נכנס לאזור והורס בתים בלי לבדוק תחילה אם יש אנשים בבית. אנחנו לא קיבלנו כל התראה

הליך קבלת ההחלטה בנוגע להריסת בתים והשחתת שטחים חקלאיים אינו ברור. במכתב לחבר הכנסת רן כהן טען שר הביטחון בנימין בן אליעזר כי ההחלטה על הריסת בתים מתקבלת על ידי מפקד האוגדה וכי כאשר מדובר בעקירת עצים מוסמך גם מפקד החטיבה לקבל את ההחלטה, בהתאם להיקף העקירה המתוכננת.¹³ עם זאת, ראש המינהל האזרחי, תא"ל דב צדקה, אמר כי יוזמות של מפקדים לבצע פעולות הריסה מגיעות אליו: "זה לא שכל אחד קם, חותך, הורס ושובר. הבקשה מגיעה אליי. אני בודק את הצידוק שלה, מעביר אותה ליועץ המשפטי, ורק לאחר מכן אנחנו ממליצים לאלוף לאשר דבר כזה".¹⁴

הריסת הבתים מתבצעת לרוב בשעות הלילה, מבלי שניתנת לתושבים התראה כלשהי. באזורים מסויימים, בהם מתנהלים חילופי אש בין פלסטינים לבין חיילי צה"ל, עזבו חלק מהדיירים את בתיהם ועברו למקומות בטוחים יותר. אולם ברוב המקרים של המקרים נשארו חלק מבני המשפחה בבתיהם כדי לשמור על רכושם. מעשרות עדויות שגבה בצלם מפלסטינים עולה כי תושבים אלה נאלצו לברוח לאחר שהתעוררו מרעש הטנקים והדחפורים, שניצבו בפתח ביתם. הרכוש שהיה בבית נקבר תחת ההריסות.

ב-10.7.01 הרסו כוחות צה"ל במחנה הפליטים רפיח 18 בתים באופן מלא, בית אחד באופן חלקי ושש חנויות. כתוצאה מכך נותרו 272 אנשים ללא קורת גג. דובר צה"ל טען כי ההריסה בוצעה "בעקבות ריבוי הפיגועים בימים האחרונים" ובשל "הצורך הבטחוני המיידי להגן על החיילים הנעים בציר". גם במקרה זה, כמו לאחר הריסת הבתים בינואר 2002, טען דובר צה"ל כי הבתים היו נטושים.¹⁵ עם זאת, מעדויות שגבה בצלם עולה כי לפחות חלק מהבתים היו מאוכלסים. כך תיאר לבצלם מית'קאל אבו טאהא, בן 37, נשוי ואב לשני ילדים, את פעולת צה"ל:

אתמול לא היה ירי מהצד הפלסטיני לעבר שער סלאח א-דין. בילינו את הלילה, משפחתי ומשפחותיהם של אחיי הנשואים, בביתנו וישנו בשקט. בסביבות השעה 00:40 התעוררתי מהשינה לקולות ירי והפצצות שהיו מלווים ברעש הדחפורים והטנקים שאנו שומעים מדי יום. לא צפינו שיהרסו את הבתים באזור שלנו ולא קיבלנו שום הודעה מהצד הפלסטיני או הישראלי

13. מכתב משר הביטחון בנימין בן אליעזר לחבר הכנסת רן כהן, 29.11.01.

14. גיא זקנים, "צדקה תחת אש", במחנה, 28.12.01.

15. הודעת דובר צה"ל, 10.7.01. להודעות דובר צה"ל ר' www.idf.il.

16. העדות נכבתה על ידי נביל מח'ירז ב-10.7.01.

17. הודעת דובר צה"ל, 15.11.01.

בעקבות הפיגוע באלי סיני באוקטובר 2001, בו נהרגו אסף יצחקי והחילת לירון הרפז, ביצעו כוחות צה"ל פעולות הריסה נרחבות באזור בית היהיה שבצפון רצועת עזה. לטענת דובר צה"ל, הפעולה "נועדה להרחיק את איום הטרור הפלסטיני מיישובי הסביבה"¹⁷. עבדאללה אבו הלאייל, בן 26, נשוי ואב לשלושה, תושב בית היהיה, תיאר את פעולת צה"ל כדלקמן:

ביום חמישי, 4.10.01, בשעה 16:00, עסקתי בקטיף גויאבות כאשר ראיתי שלושה דחפורים בליווי טנק ורכב משוריין מגיעים מכיוון ההתנחלות דוגית ועוצרים כ-300 מטרים מערבית לביתי. סיימתי את עבודתי במהירות ונכנסתי לביתי. כעבור פחות משעה, שמעתי קול של דחפורים. יצאתי החוצה וראיתי כי הדחפורים נכנסו למטע הגויאבות והתחילו לעקור את העצים. נשארתי בביתי עד השעה 19:00, אז סיימתי את הדחפורים לעקור את כל עצי הגויאבה וליישר את האדמה. הם נסעו מזרחה וחלפו ליד ביתי.

לאחר מכן חזרו הדחפורים והטנק המלווה אותם ונכנסו לחלקת האדמה הנוספת, בה אני מגדל חצילים. הם הרסו את הגידולים ויישרו את האדמה בשטח של שישה וחצי דונמים. הדחפורים פנו מזרחה לאדמה השייכת לעטאללה א-תראי ועקרו שתי שורות של פרי הדר באורך של כ-300 מטרים. בסביבות השעה 21:00 חזרו הדחפורים למוצב.

בבוקר יום שישי, 5.10.01, בשעה 09:00, שוב נכנסו דחפורים לאדמתו של עטאללה א-תראי ועקרו את עצי פרי ההדר שנותרו. סך הכל הושחתו 21 דונמים מאדמתו. נותרו רק שישה דונמים של חממות לגידול פרחים ובאר מים. לאחר מכן, נכנסו הדחפורים לחלקת עצי ההדר של אחיו עבדאללה, ששטחה 27 דונמים. הם עקרו את כל העצים והשאירו רק את באר המים. הם הגיעו לחלקת האדמה של יאסר זינדאח, ששיטחה כ-30 דונמים, והחלו לעקור את כרמי הענבים. בצהריים הלכתי להתפלל בעוד הדחפורים ממשיכים להשחית את הגידולים.¹⁸

בחלק מהמקרים ירו חיילי צה"ל לעבר התושבים שביקשו להגיע ולבחון את היקף הנזק שנגרם לרכושם, לאחר סיום הפעולה, ואסרו עליהם להתקרב למקום. ביתו של סלאח אבו הולי, בן 44, נשוי ואב לשישה ילדים, נהרס ב-11.5.01

לפנות את הבית. לא יכולתי לעזוב את הבית בגלל שבין בני המשפחה יש ילדים רבים, והירי האינטנסיבי בחוץ נמשך.

בשעה 23:45 קול ההפצצות גבר ושמענו טנקים מכיוון מחסום תופאח. הטנקים נעו ממזרח למערב והגיעו עד למרחק של כ-70 מטרים מהבית שלי. שוב שמענו בחוץ שני פיצוצים חזקים ואז הגיעו אותם צעירים ופינו את הילדים מהבית, מבלי לקבל את הסכמתם. הילדים בכו וצעקו והבנים שלי ביקשו שאבוא יחד איתם, אבל אני לא הסכמתי. יחד עם הילדים התפנו כל שאר בני המשפחה ואני נשאיתי בבית כדי לשמור עליו ולראות מה יקרה.

עשר דקות לאחר מכן הטנקים התקרבו אל הבית ונשמע גם רעש של דחפורים. הייתי בצד הדרומי של הבית המרוחק מהכביש הראשי ושמעתי איד הדחפורים הורסים את הבית. לא העזתי להתקרב או להציץ החוצה כי הטנקים ירו צרורות ארוכים לכל הכיוונים והפגיו. כאשר ראיתי שאבק סמיך ממלא את הבית והחשמל נותק, עזבתי את הבית דרך השער הדרומי כדי שהחיילים הישראליים לא יבחינו בי.¹⁹

גם השחתת השטחים החקלאיים ועקירת המטעים נעשתה מבלי שניתנה לתושבים התראה, שתאפשר להם לפנות לפחות את צינורות ההשקיה או רכוש אחר. היטיב לתאר זאת רס"ן רמי קפלן, סמג"ד במילואים, שחזר משירות בעזה: "אנחנו כרגיל יורדים עליהם בהפתעה, נכנסים לשטח בגסות עם כלים הנדסים ועם טנקים בחיפוי, הפלשתינאים יוצאים מהפחונים העלובים עם סלים, רצים לעצים שבקצה הרחוק של הפרדס להספיק איכשהו לקטוף כמה תפוזים אחרונים".²⁰

עקירת העצים גרמה לקרקע נזק ארוך טווח, לעיתים אף בלתי הפיך. בסוף אפריל 2001 הרסו כוחות צה"ל שטחים חקלאיים סמוך לצומת כיסופים. בפעולה זו הושמדו כ-15 דונמים של יבולים ונעקרו כ-120 עצי זית. ח'אלד ד'אהר, בעל הקרקע, תיאר כיצד התבצעה העקירה: "הדחפור עקר עץ ואז נסע עליו וריסק אותו. לאחר שעקר וריסק את כל העצים בחלקה, חפר הדחפור בור גדול, שם בתוכו את העצים וכיסה אותם בחול. לאחר מכן יישר הדחפור את האדמה והמשיך לחלקה הסמוכה".²¹

18. העדות נגבתה על-ידי נביל מח'יר ב-15.11.01.

19. אביחי בקר, "הרשימה השחורה של רס"ן קפלן", דאצ'ן, 27.4.01.

20. העדות נגבתה על-ידי נביל מח'יר ב-17.6.01.

21. העדות דובר צה"ל, 3.10.01.

22. העדות נגבתה על-ידי נביל מח'יר ב-5.10.01.

גג. במהלך הפעולה התפתחו חילופי אש בין פלסטינים לבין החיילים שהרסו את הבתים. שני פלסטינים נהרגו – האני מוסא אבו ראזק, בן 25, ואליאס סמעאן עיד, בן 50, שהשתייד כוחות הביטחון הפלסטיניים.

עדותו של ג'לאל חליל מוחמד אבו לוז. בן 39.

נשוי ואב לשמונה ילדים²⁷

ביום שלישי, 10.4.01, בשעה 15:30, הגעתי לביתי ואכלתי את ארוחת הצהריים. לאחר כשעה שמעתי קולות של כלי רכב כבדים נעים מכיוון מחסום תופאח. יצאתי מהבית וראיתי מנוף שנמצא בקרבת המחסום ועליו שלושה חיילים נושאים נשק ושני טנקים. חזרתי הביתה ואמרתי לבני המשפחה להתכונן ליציאה מהבית. ילדי הקטנים היו מבוהלים ואשתי החלה להלביש אותם בעודם צועקים.

כשהשמש החלה לשקוע יצאנו מהבית. ראיתי שחלק מהשכנים עזבו את בתיהם וחלקם נשארו. לקחתי את משפחתי לביתו של קרוב משפחה בשם נימר אבו עוביידה, הנמצא כ-120 מטרים מביתנו, והלכתי להתפלל במסגד א-שאפעי. לאחר שיצאתי מהמסגד הלכתי ברגל על הכביש הראשי עם בן דודי ראדי אבו זרקא. שמענו טנק מתקרב למחנה והתחבאנו בדרך צדדית. מדי פעם הצצנו לעבר מחסום תופאח לראות אם הטנקים אכן מתקרבים. בסביבות השעה 23:00 שרר שקט במחנה והלכתי לבקר את משפחתי.

בסביבות 23:30 שמענו אנשים צועקים "אללה אכבר". טנקים ודחפורים נכנסו למחנה. אני ותושבים רבים אחרים יצאנו מהבתים ונעמדנו ברחובות הצדדיים מאחר שהיה מסוכן לעמוד על הכביש הראשי. לפתע הצבא הישראלי החל לירות באינטנסיביות על המחנה מהטנקים ומעמדות הצבא הישראלי שמסביב למחנה ובאזור התעשייה "נווה דקלים". הירי לא פסק לרגע. עמדתי סמוך למסגד א-שאפעי. ראיתי שטנק עומד ליד מחסום העפר ושני דחפורים מתקרבים לעבר שני הבתים שלי, הנמצאים אחד ליד השני.

אחד הבתים היה בנוי על שטח של 250 מ"ר. היו בו ארבעה חדרים, מטבח ושירותים ובו נמצא כל רכוש המשפחה. בחצר הבית יש שלושה דקלים, עץ לימון, עץ שאפים, עץ גוייאבות ועץ זית. הבית השני היה עדיין בבנייה. בניית הקומה הראשונה כבר הסתיימה ועל פי התכנון אמור היה הבית להיות בן שש קומות.

בדיר אל-בלח. לאחר סיום ההריסה הוא ניסה להגיע לביתו ההרוס על מנת להציל חלק מרכושו. את שהתרחש לאחר מכן מסר אבו הולי בעדותו לבצלם:

מאוחר יותר הלכנו אל הבתים ההרוסים וראינו שהם נהרסו לגמרי עם כל החפצים בתוכם. חלק מהאנשים איבדו תחת ההריסות סכומי כסף, תכשיטי זהב ותעודות זהות. כאשר התקרבו לבתים ההרוסים ירו עלינו החיילים אש כבדה, אף על פי שבמקום היו עיתונאים. התחבאנו בין ההריסות והנהגים שחלפו בכביש עצרו והסתתרו מאחורי מכוניותיהם למשך כרבע שעה.²³

ב-23.6.01 הרס צה"ל בתים וגידולים חקלאיים בשכונת אל-בראהמה במחנה הפליטים רפיח. עטא ברהום מסר לבצלם כדלקמן: "ניסינו כמה פעמים לסלק את ההריסות כדי למצוא את הכסף שאבד בהן ולהוציא את החפצים שלנו, אבל הטנקים תמיד מגיעים לשם, לפעמים בצד הזה של הגבול ולפעמים בצד השני".²⁴ גם לאחר סיום פעולת ההריסה ברפיח ביולי 2001, מנעו החיילים מתושבי הבתים להתקרב לאזור. ח'אלד עבד אל-עאל, בן 37, נשוי ואב לשבעה ילדים, תיאר את שהתרחש: "האירוע הסתיים בשעה 04:30 בבוקר. מיד לאחר מכן ניגשנו עם השכנים שלנו לבתים וראינו את האזור הרוס לגמרי. בסביבות השעה 06:30, כשהיינו באזור של הבתים ההרוסים, החיילים בעמדה שבשער סלאח א-דין ירו לעברנו. ברחנו לתוך הסמטאות הצרות של המחנה".²⁵

מקרים לדוגמא

מחנה הפליטים ח'אן יונס. אפריל 2001

ב-10.4.01 הרס צה"ל בתים במחנה הפליטים ח'אן יונס, בשטח הסמוך להתנחלות נווה דקלים שבגוש קטיף. לטענת דובר צה"ל, "בעקבות פיגועי ירי חוזרים ונשנים שאירעו לאחרונה באזור היישוב נווה דקלים, ובכלל זה ירי פצצות מרגמה, פעלו אמש כוחות צה"ל להריסת המבנים הפלשטיניים אשר מהם בוצע הירי, על מנת למנוע את המשך פעולות הטרור כנגד אזרחים וחיילים".²⁶

באותה פעולה נהרסו 24 בתים באופן מלא ושלושה בתים באופן חלקי. כתוצאה מכך נותרו 192 אנשים בלי קורת

23. העדות נכבתה על-ידי נביל מח'ירז ב-16.5.01.

24. העדות נכבתה על-ידי נביל מח'ירז ב-23.6.01.

25. העדות נכבתה על-ידי נביל מח'ירז ב-10.7.01.

26. הדו"ח דובר צה"ל, 11.4.01.

27. העדות נכבתה על-ידי נביל מח'ירז ב-24.4.01.

חזרה, לאחר שקיבלה טיפול. ילדי, שהסתובבו בין אלפי האנשים, באו לשבת איתנו על ערימת האבנים ובכינו ביחד עד אחר הצהריים. כמה מהשכנים שריחמו עלינו הביאו לנו אוכל. ישבנו ואכלנו אותו על הריסות הבית.

הלכנו לישון אצל אחד מקרובי המשפחה. שהינו כולנו בחדר אחד ונשארנו בו כל הלילה. למחרת חזרנו להריסות הבית ושם נשארנו כל היום. הילדים לא הלכו לבית הספר במשך יומיים כי כל הספרים והמחברות שלהם נקברו תחת ההריסות.

ביום חמישי, 12.4.01, בשעות אחר הצהריים, התחיל הצלב האדום לחלק לתושבים אוהלים ושמיכות. קיבלנו אוהל ועשר שמיכות. שמנו את האוהל על ערימת האבנים. ישבנו באוהל כל היום ובערב חזרנו ללון אצל קרובי המשפחה כי פחדנו שהצבא יירה על האוהל כדי למנוע מאתנו לשוב להתגורר במקום.

ביום שישי, 13.4.01, הגיעו אנשים טובים ונתנו לכל ילד שלומד בבית הספר תיק קטן עם מחברות, עטים צבעוניים ומשחק. ביום ראשון, 15.4.01, חילק משרד החינוך לכל ילד שאיבד את ביתו תיק ו-50 דולר. הילדים הלכו לבית הספר אך ההתנהגות שלהם השתנתה. כאשר ישנו אצל קרובי המשפחה, הם הרטיבו את מיטותיהם במהלך הלילה וצעקו כי חלמו חלומות אימה. גם ההתנהגות שלי ושל אשתי השתנתה והיחסים בינינו התערערו.

לפני כחמישה ימים פניתי למשרד השיכון על מנת לברר אם אני זכאי לקבל דירה. נודע לי שמגיעה לי דירה בשכונה הסמוכה לבית החולים נאסר. קיבלתי מפתחות לדירה והלכתי אליה. ראיתי שזו דירת קרקע של שני חדרים ללא מטבח, שירותים, סלון או רהיט כלשהו. לקחתי את אשתי והילדים וכמה חפצים שקיבלנו מאנשים ומארגונים איסלאמיים וניקינו את הדירה. הכנסנו אליה ארבעה מזרונים וכמה כלי מטבח.

מיום שני, 23.4.01, אנחנו גרים בדירה לא מרוהטת. אין בה מקרר, מכונת כביסה, טלוויזיה, ארונות, או שולחן כתיבה לילדים. אין לנו כסף לקנות את הדברים החסרים. גם בשכונה זו מסוכן כי הצבא יורה באינטנסיביות באזור מדי לילה ואנחנו לא יוצאים מהבית.

הדחפור החל להרוס את הבית שנמצא בבנייה בעוד הירי האינטנסיבי נמשך. הפלסטינים הגיבו בירי מרחוק. שאלתי את הצעירים סביבי אם הדחפורים הורסים גם את ביתי השני, בו אנחנו מתגוררים, והם ענו שלא. עברתי לצפות על המתרחש ממקום אחר וראיתי שהדחפורים כן הורסים את ביתי השני וגם את בתייה של אחי ג'יהאד, של אמי ושל בן דודי הסמוכים אחד לשני. נכנסתי להלם. ניסיתי ללכת לכיוון הבית למרות הירי וההפגזות, אך אנשים שעמדו לידי מנעו ממני ללכת.

לאחר זמן מה, אנשים החלו לברוח עם ילדיהם מהבתים, תחת אש, לכיוון בית החולים והמרפאה. חלק מהאנשים עמדו בקרבת מסגד א-שאפעי. המסגדים קראו ברמקולים לאנשי המחנה להגיע לשכונת אל-קטאטווה שבמחנה המערבי, ולהגן על תושבי המקום. אמבולנסים פינו פצועים מהרחוב הראשי. הדחפורים המשיכו להרוס בתים הסמוכים לביתי.

לאחר כמה שעות התחילו הטנקים לעזוב את המחנה. במהלך יציאתם, ירה אחד הטנקים פגז על ביתו של אחי ופגע בשתי הקומות התחתונות. רציתי להתקרב לביתי אך ראיתי שעדיין יש דחפור לידו. בסביבות השעה 05:00, שלושה אנשים שניסו להתקרב לבתייהם ההרוסים נורו על ידי הצבא ונפצעו. אחד מהם, האני מוסא אבו ראזק, נהרג במקום. גם חמור שעמד על הכביש נורה ונהרג.

מאוחר יותר הלכתי לכיוון הבית. כשהתקרבותי נדהמתי מההרס ומהחורבן שראיתי. הייתי היסטרי והתחלתי לבכות ולצעוק. רצתי בכל האזור אך הוא היה ריק מאנשים. הלכתי לבית בו שהו בני משפחתי כדי לוודא ששלומם בסדר, אבל לצערי לא מצאתי אף אחד בבית. חזרתי לביתי ההרוס, ישבתי על ערימת האבנים והעפר והתחלתי לבכות שוב. אנשים מהאזור באו לנחם אותי. גם השכנים שלי לקו בהלם. הנשים צעקו וניסו לשווא להוציא חפצים מערימות האבנים.

השמש החלה לזרוח. אלפי תושבים הגיעו למקום ואיתם היו גם עיתונאים. באותו רגע אשתי וילדי הגיעו הביתה וראו כי הוא הפך לערימת אבנים. אשתי התעלפה והשכנים לקחו אותה לבית החולים. הילדים החלו לבכות ואני עדיין הייתי בהלם ולא יכולתי לעשות דבר, אפילו לא לנסוע אחרי אשתי לבית החולים. רק כעבור כשלוש שעות אשתי

מחנה הפליטים רפית, יוני 2001

24 משפחות וכולן ברחו. חלק מהאנשים נצמד לגדר הבטון של הגבול וחלקם התרחקו כ-100 מטרים צפונה.

בסביבות השעה 05:30 האירוע הסתיים. הצבא הישראלי יצא מהאזור ואני התחלתי לחפש את אשתי ואת ילדי. אחותי חנאן אמרה לי שאשתי, הנמצאת בהריון, יושבת על הכביש הראשי ולא מסוגלת לעמוד על רגליה בגלל הפחד, האימה והמראה הנורא של הבתים ההרוסים. הלכתי אליה ושאלתי מה קרה לה והיא אמרה לי שיש לה דימום בגלל הפחד והריצה בזמן שברחו מהבית. הכנסתי אותה לאמבולנס של אונרו"א, שעמד במקום הארוץ, והוא לקח אותה לבית החולים האירופי שנמצא בין רפית לח'אן יונס. היא נשארה בבית החולים במשך ארבעה ימים והיום אחר הצהריים היא חזרה הביתה. הרופאים אמרו לה שעליה להיות במנוחה גמורה ולהגיע פעם בשבוע לבדוק את מצב העובר.

כיום אני שוכר בית במקום בטוח יותר, אבל כמו כל השכנים לא הצלחתי להציל אף חפץ מביתי. אני גר יחד עם משפחתי, אחותי והוריי בבית קטן בן שלושה חדרים.

ביתנו שנהרס הכיל שישה חדרים, שני מטבחים ואמבטיות על שטח של כ-300 מ"ר. הצבא הרס גם את בריכת ההשקיה שהיתה שייכת לי, חדר מנועים, משאבה ודיר כבשים בשטח של כ-100 מ"ר. בדיר היו שש כבשים ואחת מהן נהרגה בזמן ההריסה. הדחפור גם עקר שישה עצי זית שהיו בני 40.

ח'אן יונס, אוקטובר 2001

במשך יומיים, ב-6.10.01 וב-7.10.01, הרס צה"ל בח'אן יונס שטחים חקלאיים, הנמצאים במרחק של כמה עשרות מטרים מההתנחלות גני טל שבגוש קטיף. דובר צה"ל לא התייחס לפעולות הריסה אלה.

עדויות של נאהד עבד אל-חמיד מוחמד אל-אסטל, בן 36, נשוי ואב לעשרה ילדים²⁹

בבעלותנו חלקת אדמה ששטחה כ-50 דונמים. בחלקה היו נטועים עצי תמר וכן קישואים, חצילים ומלוחיה. גבולה המערבי של החלקה, לאורך כ-200 מטרים, פונה להתנחלות גני טל. המרחק בינה לבין ההתנחלות נע בין 20 ל-50 מטרים.

ב-23.6.01 הרסו כוחות צה"ל במחנה הפליטים רפית 17 בתים באופן מלא ואחד באופן חלקי. בבתים אלה התגוררו 117 אנשים. דובר צה"ל מסר כי "בעקבות ריבוי אירועי זריקות רימונים וירי לעבר כוחות צה"ל על גבול ישראל – מצרים סמוך לרפית בימים האחרונים, והצורך הביטחוני המידי להגן על החיילים הנעים בציר, ביצע צה"ל אמש פעילות מבצעית הנדסית בשטח בשליטה בטחונות ישראלית מלאה".²⁸

עדויות של עדנאן עבד אל-כרים סולימאן ברהום, בן 43, נשוי ואב לשישה ילדים²⁹

ביום שבת, בשעה 01:30 בבוקר, התעוררתי לקול רעש של טנקים ודחפורים, שלא הצלחתי להבחין מהיכן הוא בא, ושמעתי רעש חזק של הפגזות. פתחתי את חלון הבית הפונה לכיוון מזרח וראיתי דחפור צבאי גדול במרחק של כ-30 מטרים מהבית. הדחפור הרס בריכת מי השקיה ושני מבנים של משאבות מים ששייכים לי ולבן דודי עטא ברהום. באותו רגע הגיע לביתי אחי סולימאן, בן 50. הוא ברח מביתו וסיפר לי שהטנקים נכנסו לתוך השטח של השכן שלנו, מערבת לביתנו.

תוך כדי ההפגזה של הצבא הישראלי לקחתי את אמי, המרותקת לכיסא גלגלים, ואמרת לי לאשתי וילדיהם שאנחנו צריכים לברוח מהבית. כולם היו אחוזי פחד והיסטריה. בכל השכונה נשמעו צווחות של ילדים קטנים ושל מבוגרים ששאלו: "איפה הבן שלי, איפה האח שלי, האם הם ברחו?".

כאשר יצאתי מביתי הבחנתי בקרן אור בצבע כחול-ירוק שיוצאת ממגדל צבאי בתל-זוערוב, הנמצא כ-800 מטרים ממערב לאזור, ומופנית לכל הבתים באזור. השארתי את אמי לבדה בכביש הראשי וחזרתי לראות לאן הלכו הילדים שלי, אשתי ושאר בני המשפחה. כשהתקרבתי לבית ראיתי שקרן האור מכוונת כל פעם על בית אחר והדחפור הורס כל בית שהקרן מכוונת עליו.

הצבא הישראלי לא הודיע לנו, לא קודם ולא בשעת מעשה, על הכוונה להרוס את ביתנו. לכן לא הספקנו, כמו גם שאר השכנים שלנו, להוציא את החפצים שלנו מהבית. הצבא הישראלי כיתר את האזור החל משעה 01:30 עם טנקים. אני חושב שהיו שם חמישה טנקים ושני דחפורים. בערך בשעה 02:00 הדחפורים החלו להרוס את הבתים. היו שם

28. הודעת דובר צה"ל, 23.6.01.

29. העדות נכתבה על-ידי נביל מח'ירז ב-27.6.01.

30. העדות נכתבה על-ידי נביל מח'ירז ב-8.10.01.

נסיעה הדחפור גרף את הדרך והדף את העפר לתוך שדות החקלאים שלאורך הדרך. אני חושש שהדחפור עלול להופיע שוב ולגרום נזקים נוספים לשטח. כרגע אינני יכול להתקרב לחלקת האדמה שלנו כי היא עכשיו חשופה לעמדה הצבאית שלידנו.

אלי-קרארה, אוקטובר 2001

במשך יומיים, ב-24.10.01 וב-25.10.01, השחיתו כוחות צה"ל שטחים חקלאיים בכפר אל-קרארה שבמחוז ח'אן יונס, סמוך לגדר ההתנחלויות של גוש קטיף. גם למקרה זה לא התייחס דובר צה"ל.

עדותו של סעדי נאבר עלי עבד, בן 43, נשוי ואב לעשרה ילדים³¹

בעלותי סדנה לפירוק כלי רכב לחלקי חילוף. הסדנה היתה ממערב לביתי, ליד הגדר המזרחית של ההתנחלות נצר חזני. שטח הסדנה היה כ-950 מ"ר. על פני כ-120 מ"ר משטח הסדנה עמד מבנה שהכיל שלושה חדרים עם שירותים ומטבח. את הסדנה הקיפה גדר שגובהה כשני מטרים ואורכה כ-90 מטרים. בשטח אותו הקיפה הגדר גדלו כ-12 עצי זית מניבים בני שבע שנים, ארבעה עצי תאנה בני חמש שנים, ארבעה עצי גוייאבה בני חמש שנים, שלושה דקלים בני שלוש שנים ועץ שקמה בן שבע שנים. כמו כן היו במקום עצי נוי ולול יונים.

בניגוד לאזורים אחרים, אצלנו שקט ואין עימותים עם הצבא הישראלי. מול הסדנה, כ-30 מטרים מערבית לגבול ההתנחלות, נמצאת עמדה צבאית. נכון לאתמול, 24.10.01, היו בסדנה שלוש מכונות תקינות שיוצרו בשנות התשעים, כ-30 מכונות לא תקינות שיועדו לפרוק וכ-20 מכונות נוספות. במקום היו אלפי חלקי חילוף. חלק מהמכונות היה מחוץ לסדנה כי לא היה מקום בתוכה.

אתמול, 24.10.01, הייתי בסדנה עם שני בניי ועם הפועלים. בסביבות השעה 16:00 הגיעו מכיוון צפון טנק ישראלי ודחפור צבאי ענק שנעו לאורך גדר ההתנחלות. כאשר הגיעו אל הסדנה, החל הדחפור לפנות את המכונות שעמדו מחוץ לגדר אל תוך הסדנה. ברחנו מהסדנה לכיוון הכביש הראשי. החיילים לא הזהירו אותנו ולא הורו לנו לעזוב ופחדנו שיירו בנו. כעבור כ-45 דקות, לאחר שהדחפור עזב את המקום, חזרתי לסדנה וראיתי שכל המכונות שעמדו מחוץ לסדנה נמעכו על ידי הדחפור ונערמו לערימה גדולה.

בבוקר יום שבת, 6.10.01, עבדתי בחלקת האדמה. בשעה 07:30 הופיעו כשישה ג'יפים צבאיים על דרך העפר המפרידה בין השטח שלנו לשטח ההתנחלות. הם שהו במקום במשך כשעה ובחנו את השטח. במקום היה גם טנק, שהגיע לשם מוקדם יותר. הג'יפים הגיעו ממוצב דרומי הממוקם מול שכונת אל-אמל. בשעה 08:30 עזבו הג'יפים והטנק את המקום ונסעו דרומה.

בסביבות השעה 12:00 הגיעו למקום כחמישה ג'יפים צבאיים, שני ג'יפים של משמר הגבול ועוד ג'יפ בצבע לבן. איתם הגיע כלי רכב גדול עמוס בחיילים. החיילים ירדו לימין מה מהרכב. גם הפעם הם השקיפו על האזור ובתום שעה או שעה וחצי עזבו הג'יפים והחיילים ונסעו דרומה.

בערך בשעה 15:00 הגיעו כעשרה ג'יפים צבאיים מלווים בטנק. הג'יפים והחיילים התפרסו על פני דרך העפר ושטח ההפרדה, כאשר כמה חיילים התמקמו בתוך החממות של גני טל. יחד עם הג'יפים הגיע גם דחפור צבאי גדול. כרבע שעה לאחר שהגיעו, החל הדחפור ליישר את שטח ההפרדה ואת דרך העפר. הוא הדף לתוך השטח החקלאי שלנו ערימות עפר שהיו מונחות לאורך הדרך והערים פסולת ושלדי מכוניות הרוסות על גבי מערכת ההשקיה ועל עצי התמר. הדחפור עבד כך במשך כשעתיים והחיילים הישראלים חיפו עליו. הדחפור והג'יפים הצבאיים עזבו את המקום ונסעו דרומה בסביבות השעה 17:00.

עם עזיבתם ניגשתי עם אחיי למקום. ראינו שמערכת ההשקיה של עצי התמר יצאה משימוש מאחר שנקברה תחת ערימות אבנים, פסולת, חול, שלדי מכוניות וחלקי מתכת גדולים. עשרה עצי תמר בני כעשר שנים נקברו ונהרסו. בגלל החשכה והירי של החיילים הישראליים לא הצלחתי לחלץ אף צינור השקיה והחלטנו לדחות את העבודה למחרת.

למחרת, ביום ראשון, 7.10.01, בסביבות השעה 13:30, הופיע שוב הדחפור, מלווה במספר ג'יפים וטנקים והחל ליישר את החלק הצפוני של השטח, אותו הוא לא יישר יום קודם. את כל מה שהדחפור פינה הוא הדף לתוך השטח שלנו. שלושת אחיי הצעירים ממני הלכו לשם והצליחו להציל קרוב ל-400 מטרים של צנרת בטרם יתכסו בפסולת. הם ברחו כשהדחפור התקרב אליהם. הדחפור גם גרף את דרך העפר והשליך את העפר לתוך השטח שלנו.

לאחר כשעה וחצי עזבו הדחפור והטנקים את המקום ונסעו על דרך העפר צפונה לכיוון אל-קרארה. תוך כדי

31. העדות נובתה על-ידי נביל מח'יר ב-25.10.01.

צילום: אופק – צילומי אוויר

צילום: תצפית חברה לצילומי אוויר ויישומים גאוגרפיים

בבוקר באתי למקום ומצאתי ערימות של אבנים, חתיכות מתכת ומכונניות. את הרוב דחף הדחפור לוואדי הנמצא מצפון לסדנה. אני עדיין המום ממה שקרה למרות שכלפי חוץ אינני מראה סימני זעם או ייאוש.

מחנה הפליטים רפיח, ינואר 2002

ב-10.1.02 הרסה ישראל במחנה הפליטים רפיח 60 בתים באופן מלא, בהם התגוררו 614 פלסטינים, וארבעה בתים נוספים באופן חלקי, בהם התגוררו 24 אנשים.

הסיבה הרשמית להריסת הבתים אינה ברורה. אלוף פיקוד הדרום, דורון אלמוג, טען כי הבתים נהרסו שכן "אלה בתים שמתוכם ירו על כוחות צה"ל. בשלושת החודשים האחרונים הופעלו מקרבם חמישה מטעני חבלה".³² ראש הממשלה אריאל שרון, לעומת זאת, הצדיק את הריסת הבתים בטענה כי מתחתם נחפרו מנהרות דרכן מבריחים הפלסטינים כלי נשק.³³ דובר צה"ל העדיף לא לבחור בין שתי הגירסאות וטען כי "הבתים שנהרסו שימשו מחסה לפלשתינאים שיררו על סיורי צה"ל באזור. בנוסף, עלה חשד שבקרב בתים אלו נחפרו מנהרות שבהן הוברחו אמצעי לחימה ממצרים לשטח הרשות הפלשתינית".³⁴

גורמים רשמיים התעקשו לטעון כי הבתים שנהרסו היו נטושים מזה זמן רב, בשל אירועי הירי באזור. עם זאת, העדות המובאת להלן, כמו גם עדויות אחרות שגבה בצלם מתושבי הבתים, מצביעה בבירור על כך שגם במקרה זה, כמו במקרים קודמים, היו לפחות חלק מהבתים מאוכלסים.

עדותו של סאלח חוסיין מוסטפא אל-באבלי, בן 47, נשוי ואב לעשרה ילדים³⁵

ביתי נמצא במחנה הפליטים רפיח, במרחק של כמטר אחד מגדר הגבול עם מצרים, מערבית למוצב הישראלי בשער סלאח א-דין. אני גר עם משפחתי המונה 14 איש. ביום חמישי, 10.1.02, התגוררתי בסביבות השעה 02:00 בבוקר לקולות של טנקים ודחפורים שהגיעו מכיוון המוצב הישראלי. קמתי ממיטתי וראיתי כי גם בניי קמו. הדחפורים התקרבו לבית והחלטנו לברוח במהירות. הערנו את יתר בני המשפחה וברחנו. הספקנו ללכת מטרים ספורים כאשר שלושה דחפורים הגיעו לבית. אחד מהם התקרב ומייד

בלילה ישנתי בביתי. בערך בחצות העיר אותי בני עלאא בן ה-21 ואמר לי שהדחפורים חזרו והם הורסים את הסדנה. הופתעתי כי חשבתי שהם יסתפקו בנזקים שעשו אחר הצהריים. כל בני הבית התעוררו ואני יצאתי לרחוב. תושבי השכונה עמדו בסמטאות הצדדיות והביטו במתרחש. ראיתי דחפור מלווה בטנק. הדחפור הרס את הסדנה ומעך את המכונניות. במקביל עבר דחפור אחר מלווה בטנק את רחוב אל-בחר, נסע בערך 700 מטרים, הרס חלק מהכביש וחרב בו בור עמוק.

לאחר מכן חזר הדחפור על עקבותיו והחל להרוס גדר שתחמה שטח השייך לח'ליל אל-אסטל שאורכה כ-120 מטרים. הוא המשיך ועקר קרוב ל-40 עצי זית ודקלים שגדלו בשטח זה. הדחפור נסע מערבה ועקר כ-60 עצי זית שגדלו בשטח של כשלושה דונמים השייכים לחמאדה אל-אסטל. אחר כך המשיך הדחפור לשטח שגודלו כשלושה דונמים השייכים לאחיו, יונס אל-אסטל, ועקר כ-60 עצי זית. הדחפור עבר לחלקות המקבילות מהצד הדרומי של הכביש והשחית שטח של כשלושה דונמים בו גדלו ירקות ועקר כ-30 עצי זית וכעשרה עצי תאנה.

לאחר שסיים, עבר הדחפור לצדו הצפוני של הכביש והחל להרוס את הסדנה והבית שבשטחה, במקביל לדחפור הראשון. תושבים התקהלו ברחובות הצדדיים והחיילים בטנקים החלו לירות קליעים ורימוני הלם. כך עשו גם החיילים שהיו בנקודת התצפית שהוקמה על המנוף. קליעים פגעו בחלונות ובקירות המערביים של ביתי ופגעו גם בחלון של שכני כמאל אל-עוואדי והרסו לו את הטלויזיה. חתיכות שיש נפלו מהחלון על המכונית שלו ושברו את זכוכית החלון האחורי. עם תחילת הירי ברחנו כולנו למקום בטוח יותר שהקליעים לא מגיעים אליו.

לאחר שסיימו להרוס את הסדנה, שני הדחפורים נעו מזרחה. אחד מהם הרס גדר בביתו של נזיר פראוונה, עקר את עצי הזית בחצר ומוטט שני חדרים עם גגות רעפים. הדחפור השני הרס את ביתו של ואסים אל-הביל שנמצא כ-50 מטרים מזרחית לסדנה ועוד שני חדרים שלא התגוררו בהם.

בערך בשעה 02:00 עזבו שני הדחפורים, בליווי שני טנקים, צפונה ושני טנקים נוספים פנו דרומה. אני ואנשים אחרים רצינו לגשת לאזור, אבל החיילים פתחו עלינו באש מהעמדה הצבאית הנמצאת מול הסדנה וכולנו ברחנו.

32. עמוס הראל, "האלוף דורון אלמוג: הבתים שנהרסו ברפיח – נטושים", 7/אדר', 13.1.02.

33. הדברים נאמרו במסגרת תשובה לשאלת עיתונאי בנוגע להריסת הבתים ברפיח. ר' באתר משרד החוץ (www.mfa.gov.il).

"PM Sharon on the IDF action in Rafah: Effort to stop smuggling of weapons by the Palestinians", 13 January, 2002

34. עמוס הראל, "צה"ל: הבתים שנהרסו ברפיח שימשו מחסה לפלשתינאים שיררו על חיילים", 7/אדר', 11.1.02.

35. העדות נגבתה על-ידי חיידר ר'אנס ב-10.1.02.

החל בהריסה. עמדתי כמה שניות בגשם ולא האמנתי שלא אראה את ביתי יותר. הילדים צעקו ואחד מהם קרא לי ואמר שאברח מאחר כדי שלא אפגע. ברחנו לרחוב הסמוך, שם עמדתי עם בני משפחתי, ילדיי ונכדיי, והסתכלנו על הדחפור הורס את ביתנו במשך עשר דקות.

שני דחפורים ניגשו לבתים הסמוכים לביתנו. הילדים והנשים צעקו והדחפורים הרעישו. כל תושבי המחנה התאספו וניסו לעזור למשפחות. ראינו אנשים בורחים מבתיהם, לבושים בגדי שינה ונושאים את ילדיהם בגשם. המראה היה מפחיד ומבהיל. הדיירים התאספו ברחוב הסמוך לבתיהם ההרוסים ונשארו שם כשעתיים. כחצי שעה לפני שסיימו להרוס, החלו הכוחות הישראליים לירות באופן אינטנסיבי לעבר התושבים שהתאספו ברחוב ונאלצו לברוח לרחובות צדדיים וצרים כדי להתחבא. הרחובות היו מלאים במי גשמים והגשם המשיך לרדת כל הזמן.

באותו רגע הגיעו למקום פלסטינים חמושים שניסו להדוף את הישראלים והחלו חילופי אש שנמשכו כחצי שעה. בסביבות השעה 04:00 בבוקר, הכוח הישראלי התחיל לסגת ואז חזרתי לביתי במטרה להציל את מה שניתן. כאשר הגעתי ראיתי שביתי הרוס לחלוטין ולא הצלחתי למצוא את המכשיר הרפואי העוזר לי בעת התקפות האסטרמה ואת התרופות שעלי לקחת לעיתים. אני מקבל תרופות אלה מהמרפאה של הסוכנות הבינלאומית לסיוע רפואי.

כיום, אני ובני משפחתי נותרנו ללא מחסה ואנו לובשים את אותם הבגדים שלבשנו בליל ההריסה כי כל הבגדים והרהיטים נקברו תחת הריסות הבית.

חובתו של כל צבא כיבוש היא להגן על האוכלוסייה המקומית ולדאוג לשלומה ולרווחתה. ניתן אמנם לסייג חובה זו כאשר צרכים צבאיים מחייבים זאת, אולם גם אז טובת האוכלוסייה חייבת להיות השיקול המכריע.³⁸ בהקשר זה קבע הצלב האדום הבינלאומי:

באופן כללי, אמנת ג'נבה הרביעית מגינה על האוכלוסייה האזרחית בשטחים כבושים מפני פגיעה מצד המעצמה הכובשת, בפרט על ידי כך שהיא מבטיחה כי האוכלוסייה האזרחית לא תופלה לרעה, תהא מוגנת מפני אלימות על כל צורותיה, ושעל אף כיבוש או מלחמה, תוכל האוכלוסייה האזרחית לנהל חיה באופן נורמלי ככל האפשר בהתאם לחוקיה, תרבותה ומסורותיה. עודד שהמשפט ההומניטארי מקנה זכויות מסוימות למעצמה הכובשת, הוא גם מטיל מגבלות על היקף סמכויותיה [...] המעצמה הכובשת חייבת להבטיח את הגנתה, בטחונה ורווחתה של אוכלוסיית השטח הכבוש.³⁹

הכוח הכובש חייב להגן גם על רכושם של האוכלוסייה האזרחית. תקנה 46 לתקנות האג קובעת כי יש לשמור על רכוש פרטי וכי אסור להחרים. סעיף 53 לאמנת ג'נבה הרביעית קובע כי אסור לכוף הכובש להרוס רכוש, "אלא אם כן היו פעולות צבאיות מחייבות לחלוטין את ההחרבה וההשמדה האלה". מאחר ויש לכוף הכובש חובות מיוחדות כלפי האוכלוסייה האזרחית, נטל ההוכחה כי הפגיעה היתה הכרחית הוא כבד במיוחד. סעיף 147 לאמנה זו קובע כי "הריסתו והחרמתו של רכוש בקנה מידה רחב, שאין הכרח צבאי מצדיק" יהיו הפרה חמורה של האמנה.

גורמים ישראלים רשמיים מצדיקים את הריסת הבתים והשחתת השטחים החקלאיים על בסיס תקנה 23(ז) לתקנות האג משנת 1907, הקובעת כי אסור "להרוס או לתפוס רכוש אויב, אלא אם כן הריסה כזו נחוצה לחלוטין בשל צרכי המלחמה". לטענת גורמים אלה, ההגנה על

מדיניות ישראל, כפי שתוארה לעיל, מהווה הפרה בוטה של הוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי. הריסת הבתים והשחתת השטחים החקלאיים גרמה לפגיעה נרחבת באוכלוסייה האזרחית, שתיאלץ לשאת בתוצאות שנים ארוכות. פגיעה כזו באוכלוסייה האזרחית אינה יכולה להיות מוצדקת בטענה של "צרכים צבאיים דחופים", כפי שטוענים גורמים ישראלים רשמיים. פעולות אלה הן ענישה קולקטיבית המכוונת נגד האוכלוסייה האזרחית, שגם הצבא אינו טוען למעורבותה בפעולות לחימה כלשהן נגד ישראל. למרות הפרות אלה, מסרבת ישראל לשלם פיצויים לפלסטינים שרכושם נפגע כתוצאה ממדיניות זו.

גורמים בינלאומיים, בהם הצלב האדום הבינלאומי, המשלחת מטעם ועדת זכויות האדם של האו"ם וועדת מיטשל, מתחו ביקורת קשה על הריסת הרכוש הנרחבת שמבצעת ישראל ברצועת עזה. כולם קבעו כי מדיניות זו מהווה הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי וקראו לישראל להפסיק ליישמה לאלתר.³⁶

המשפט ההומניטארי הבינלאומי

גם לאחר העברת חלק משטחי הגדה המערבית ורצועת עזה לרשות הפלסטינית במסגרת הסכמי אוסלו, נותרה ישראל הכוח הכובש בשטחים. ככזה היא מחויבת לקיים את החובות המוטלות על מדינה כובשת ולפעול לפי דיני הכיבוש. אמנם, אין ספק שכיום מתרחשים בשטחים גם אירועי לחימה אך אלו אינם מצדיקים התעלמות של ישראל מחובותיה ככוח הכובש, כאילו הסתיים הכיבוש. הצלב האדום הבינלאומי קבע במפורש כי "גם בהקשר של האלימות הנוכחית" ישראל נותרה המעצמה הכובשת בשטחים ולפיכך היא מחויבת לקיים את הוראות אמנת ג'נבה הרביעית כמו גם "כללים מנהליים אחרים העוסקים בכיבוש, המוצאים ביטוי בתקנות הנספחות לאמנת האג בדבר דיני המלחמה ומנהליה מיום 18 באוקטובר 1907".³⁷

36. ICRC's House Destruction Relief Programme in Gaza, Press Release, 14 March 2001; Report of the Human Rights Inquiry Commission, Established Pursuant to Commission Resolution S-5/1 of 19 October 2000, E/CN.4/2001/121, March 2001, Art. V(7); Report of the Sharm El-Sheikh Fact Finding Committee, April 30, 2001, p. 30.

37. ועידת המדיניות המתקשרות באמנת ג'נבה הרביעית – הצהרת הוועד הבינלאומי של הצלב האדום, 5 בדצמבר 2001, סעיף 2 (להלן: הצהרת הוועד הבינלאומי של הצלב האדום).

38. תקנה 43 לתקנות הנספחות לאמנת האג בדבר דיני המלחמה ביבשה משנת 1907; סעיף 27 לאמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה משנת 1949.

39. הצהרת הוועד הבינלאומי של הצלב האדום, סעיף 3.

כוחות הביטחון ועל המתנחלים מפני ירי של פלסטינים, וההתמודדות עם כריית המנהרות המיועדות להברחת נשק, מהווים צרכים צבאיים דחופים ולכן הריסת הרכוש היא חוקית. כך, למשל, טענה המדינה בתשובתה לבג"צ, כי במקרים בגינם הוגשה העתירה "התקיים צורך צבאי דחוף ומיידי בפעולות החישוף, בשל האיום הממשי והמתמשך לפגיעה בחייהם וברכושם של הנוסעים בכביש, חיילים ואזרחים כאחד".⁴⁰

ההבדל בין תקנה 23(ז) לתקנות האג, עליה מסתמכת ישראל, לבין סעיף 53 לאמנת ג'נבה הרביעית אינו משמעותי, והסעיפים משלימים אחד את השני.⁴¹ הבחירה של ישראל להישען דווקא על תקנות האג נובעת הן מרצונה להדגיש כי בשטחים מתנהל היום סכסוך מזוין והן מסירובה העקבי מאז 1967 להכיר בתחולתה של אמנת ג'נבה הרביעית על השטחים, זאת בניגוד לעמדתה של הקהילה הבינלאומית.⁴²

גם כאשר קיימים צרכים צבאיים, העשויים להצדיק חריגה מהאיסור הגורף על הריסת רכוש, עדיין מוטלת החובה לפעול לפי שאר הוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי. הטענה כי צרכים צבאיים גוברים על כל שיקול אחר ומבטלים את תחולתן של הוראות אלו, נדחתה בתוקף על ידי משפטים ובתי משפט בינלאומיים. כל פעולה חייבת להיעשות במסגרת גבולות המשפט ההומניטארי הבינלאומי ואין הצדדים הלוחמים חופשיים לבחור את דרכי הלחימה ואת אמצעי הלחימה שלהם.⁴³

על מנת להבטיח כי החריג הקבוע בתקנה 23(ז) לתקנות האג ובסעיף 53 לאמנת ג'נבה הרביעית יפורש בצמצום נקבע, בין השאר, כי אסור לפגוע ברכוש כאמצעי מניעתי כאשר הסכנה עדיין לא התממשה. כמו כן נקבע כי הריסת רכוש אסורה אלא אם כן נוסו ונכשלו דרכי פעולה חלופיות שמידת פגיעתן פחותה. בנוסף, חל איסור מפורש על הריסת רכוש במטרה להרתיע, להפחיד או לנקום באוכלוסייה

האזרחית. פגיעה ברכוש הנעשית בכוונה לגרום לנזק קבוע או ממושך אסורה אף היא.⁴⁴

אף כי אין לשלול לחלוטין את הטענה כי בחלק מהמקרים בהם פגעה ישראל ברכוש אכן התקיימו צרכים צבאיים, עולה חשד כבד כי במקרים רבים אחרים נעשו הפעולות בשל שיקולים החורגים מההגדרה הצרה של צרכים אלה. עם זאת, דו"ח זה לא יבחן את השאלה האם אכן מתקיימים ברצועת עזה צרכים צבאיים המצדיקים חריגה מהאיסור על הריסת רכוש פרטי. אף אם קיימים צרכים כאלה, מהווה מדיניות ישראל הפרה בוטה של כללים אחרים המעוגנים במשפט ההומניטארי הבינלאומי ודי בכך כדי להפוך את מדיניותה לבלתי חוקית.

ישראל נסמכה גם בעבר על פרשנות גורפת של "צרכים צבאיים" על מנת להצדיק הריסת רכוש. הריסות בתים שבוצעו תחת תקנה 119 לתקנות ההגנה (שעת חירום) הוצדקו אף הן בטענה של "צרכים צבאיים דחופים".⁴⁵ זאת למרות שפעולות אלה נעשו באופן מוצהר במטרה להעניש חשודים בפעולות נגד ישראל ולהרתיע פלסטינים אחרים מלבצע פעולות דומות. האיסור על הריסת רכוש במשפט ההומניטארי הבינלאומי נועד למנוע בדיוק שימוש בטעמים אלה כדי להצדיק פגיעה ברכוש.

עקרון הפרופורציונליות

אחד העקרונות הבסיסיים של המשפט ההומניטארי הבינלאומי הוא עקרון הפרופורציונליות, האוסר על פעולות שייגרמו לפגיעה מוגזמת באנשים שאינם משתתפים בלחימה וברכושם ביחס ליתרון הצבאי הצפוי מאותה פעולה. מככל זה נובע כי חובה למזער את השימוש בכווח הנדרש לצורך השגת המטרה הצבאית, כדי להימנע מגרימת נזק בלתי נחוץ לאזרחים בצד השני.⁴⁶

40. סעיף 23 לתשובת המדינה לבג"צ 9252/00 טענה זהה הועלתה במכתב מדובר צה"ל לבצלם מ-14.2.01.

41. Jean S. Pictet (ed.), *Commentary: IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Geneva, International Committee of the Red Cross, 1958, p. 615 (להלן: פיקטט) (הפרשנות נמצאת באתר האינטרנט של הצלב האדום הבינלאומי: <http://www.icrc.org/eng/ihl>).

42. Georg Schwarzenberger, *International Law as Applied by International Courts and Tribunals*, Vol. II, London, Stevens & Sons Ltd., 1968, p. 257.

43. Morris Greenspan, *The Modern Law of Land Warfare*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1959, p. 287 (להלן: גרינספן).

44. בנושא תחולת אמנת ג'נבה הרביעית על השטחים ר' בצלם, *ההתנחלויות בשטחים כחברת זכויות אדם – היבטים משפטיים ועקרוניים*, מארס 1997, עמ' 9–14.

45. L.C. Green, *The Contemporary Law of Armed Conflict*, Manchester, Manchester University Press, 2000, p. 123; A.P. Rogers, *Law on the Battlefield*, Manchester, Manchester University Press, 1996, p. 4.

46. Gerhard von Glahn, *The Occupation of Enemy Territory – A Commentary on the Law and Practice of Belligerent Occupation*, Minneapolis, The University of Minnesota Press, 1975, pp. 226–227; Ingrid Detter, *The Law of War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, p. 398; Yoram Dinstein, "Military Necessity", *Encyclopedia on Public International Law*, Vol. 3, 1982, p. 275.

47. Meir Shamgar, "The Observance of International Law in the Administered Territories", 1 *Israel Yearbook of Human Rights*, 1971, p. 262, at 276.

48. אמנון שטרסנוב, *עדק תחת אש – המערכת המשפטית באינתיפאדה*, תל-אביב, הוצאת ידיעות אחרונות, 1994, עמ' 78 (להלן: שטרסנוב). למדיניות זו ר' בצלם,

הריסות ואטימות בתים כאמצעי ענישה בגדה המערבית וברצועת עזה בתקופת האינתיפאדה, ספטמבר 1989.

49. סעיפים 51(ב) ו-57(ב2) של הפרוטוקול הראשון הנספח לאמנת ג'נבה משנת 1977.

עקרון זה חל גם על המדיניות בה עוסק דו"ח זה. לפי הפרשנות שפירסם הצלב האדום הבינלאומי לסעיף 53 לאמנת ג'נבה, הריסת הרכוש תהיה בלתי חוקית אם לא נשמרה "מידה של פרופורציה בין היתרונות הצבאיים שיושגו לבין הנזק שנעשה" וזאת גם אם מתקיימים צרכים צבאיים.⁴⁷

גורמים רשמיים מודעים היטב לעקרון זה ומקפידים לטעון כי צה"ל מקיים אותו במלואו. שר הביטחון בנימין בן אליעזר טען כי הסמכות להרוס רכוש "ניתנת למימוש עת קיים צורך צבאי המחייב ביצוע פעולת התשתית, וכאשר קיים יחס סביר בין הצורך בביצוע הצעד לבין הפגיעה האפשרית באוכלוסייה האזרחית בהעדר חלופה שתענה על הצורך הצבאי במידת פגיעה פחותה בפרט".⁴⁸ המדינה, בתשובותיה לבג"צ, הסבירה כי "הפגיעה בכל מקרה הייתה מידתית, תוך שהמפקד הצבאי מקפיד לעקור רק מספר שורות של הפרדס, בסמוך לציר, ובהתאם לצרכים הצבאיים".⁴⁹ דובר צה"ל טען כי "רשויות הצבא אף מונחות לנסות ולמזער את הנזק הנגרם לפרט, ככל הניתן במגבלות הנתונות, ותוך מתן מענה לצרכים הצבאיים הקונקרטיים בכל מקרה נתון".⁵⁰

בחינה של יישום המדיניות על ידי ישראל – ההיקף הנרחב של הריסת הבתים, עקירת העצים והשחתת השטחים החקלאיים והדרך בה היא מבצעת אותה – מצביעים באופן ברור וחד משמעי על כך שטענות אלה הן חסרות בסיס וכי הפגיעה באוכלוסייה האזרחית מופרזת ביחס ליתרונות הצבאיים שישאל מבקשת לכאורה להשיג במדיניות זו.

אחד התנאים העיקריים של עקרון הפרופורציונליות קובע כי פגיעה באזרחים תיעשה רק כאשר חלופות אחרות, שמידת פגיעתן פחותה, נבחנו ונדחו לאחר שהוחלט שהן לא ישיגו את היתרון הצבאי הנדרש. ישראל מתעלמת במדיניותה מכלל זה ונוקטת באמצעים שפגיעתם באזרחים היא חמורה ביותר. יתרה מזו, ישראל מצהירה על השחתת השטחים החקלאיים והריסת הבתים כמדיניות עתידית. כך, למשל, בעקבות הריסה של שטחים חקלאיים ובתים בכביש המוביל מצומת כיסופים לגוש קטיף, דווח כי "הכוחות ברצועה הונחו להמשיך במדיניות זו בכל מקרה שבו נפתחת אש לעבר כלי רכב ישראליים, צבאיים או אזרחיים, ברצועה".⁵¹ עצם ההצהרה על פעולות אלה כמדיניות מצביעה על כך שאין כל כוונה לבחון חלופות אחרות לפני ביצוע פעולות ההריסה.

כוחות צה"ל הרסו שכונות מגורים שלמות בטענה שמתחת לחלק מהבתים נחפרו מינהרות דרכן מבריחים הפלסטינים אמצעי לחימה. במקרים אחרים נהרסו עשרות בתים בטענה שפלסטינים יורים מהאזור לעבר חיילי צה"ל. לא ניתן לראות בכך טענה העונה לתנאים שקובע עקרון הפרופורציונליות.

השמדת יבולים, השחתת שטחים חקלאיים ועקירת מטעי פרי נעשו בטענה שפלסטינים ירו מתוכם לעבר חיילים ומתנחלים. בחלק מהמקרים הרסו כוחות צה"ל שדות של עגבניות וקישואים, שבהם לא ניתן למצוא מסתור. כתוצאה מכך נגרם לקרקע נזק ארוך טווח, ובחלק מהמקרים בלתי הפיך, ופרנסתם של אלפי אנשים נפגעה למשך שנים ארוכות. פגיעה כזו ודאי שאינה יכולה להיחשב לכזו הנעשית על פי עקרון הפרופורציונליות.

ההגבלות הגורפות שמטילה ישראל על תנועת הפלסטינים מאז תחילת האינתיפאדה גרמו לשפל חסר תקדים במצב הכלכלי של תושבי השטחים. מאחר ונאסר עליהם לעבוד בתחומי מדינת ישראל, והתנועה בתוך השטחים עצמם הוגבלה בצורה גורפת, הפך ענף החקלאות למקור הכנסה כמעט יחיד עבור רבים מתושבי השטחים ולפיכך פגיעה בו חמורה היום במיוחד.⁵²

המדינה, בתשובתה לבג"צ, הצדיקה את עקירת העצים מהשורש בטענה שלא ניתן היה להסתפק בגיוס העצים משני טעמים: "ראשית, כיוון שגיוס חלקי באזור נשוא העתירה עדיין מאפשר הנחת מטענים ומסתור למפגעים. שנית, כל זמן שבוצעו עבודות החישוף נפתחה אש לעבר הדחפור שביצע את העבודה. עובדה זו לא איפשרה עבודה בצורה שאינה ממוגנת מבלי לסכן חיי אדם".⁵³

טענות אלה אינן מצדיקות את עקירת העצים. הטענה הראשונה אינה מצדיקה את עקירת העץ מהשורש, קבירתו באדמה והשחתת הקרקע בצורה שלא תאפשר את עיבודו בעתיד. הטענה השנייה צריכה להידחות גם היא. לא ניתן להצדיק פגיעה מוגזמת ברכוש פרטי בטענה שהדרך היחידה להגן על חיילים, העוסקים בפעילות יזומה, היא להגדיל את הפגיעה באוכלוסייה האזרחית. חזקה על ישראל כי לו היתה רואה חשיבות בצמצום הנזק, היתה מוצאת דרכים להגן על החיילים כך שיוכלו לבצע גיוס של העצים מבלי שחייהם יהיו בסכנה.

47. פיקטו, עמ' 302.

48. מכתב משר הביטחון בנימין בן אליעזר לחבר הכנסת רן כהן, 29.11.01.

49. סעיף 11 לתשובת המדינה לבג"צ 9252/00.

50. מכתב מדובר צה"ל לבצלם, 14.2.01.

51. עמוס הראל, "מאה תביעות פלשתיניות נגד צה"ל על הרס רכוש ברצועה", הארץ, 31.12.00.

52. בנושא ההגבלות על חופש התנועה והשכלותיהן ר' בצלם, *אזרחים במצור*.

53. סעיף 13 לתשובת המדינה לבג"צ 9515/00.

ענישה קולקטיבית

סעיף 33 לאמנת ג'נבה הרביעית אוסר על ענישה קולקטיבית וקובע שאין להעניש אדם על עבירה שהוא עצמו לא ביצע. סעיף זה מתייחס במפורש לעונשים מינהליים שהוטלו על אנשים או על קבוצות בשל מעשים שהם עצמם לא ביצעו. תקנה 50 לתקנות האג קובעת הוראה דומה.

דובר צה"ל טען כי "מטרת הנקיטה בפעולות החיפוש האמורות אינה הענשת האוכלוסייה הפלסטינית, אלא אך מתן מענה לצורך ביטחוני קונקרטי ומוגדר".⁵⁶ לא ניתן לקבל טענה זו לנוכח האופי הגורף של מדיניות ישראל והשלכותיה ההרסניות על האוכלוסייה האזרחית.

הבתים והמטעים שהרסו כוחות הביטחון שייכים לפלסטינים שגם ישראל אינה טוענת כי היו מעורבים בצורה כלשהי בפגיעה באזרחים ישראלים או בכוחות הביטחון. למרות זאת, כתוצאה מפעולות צה"ל, הם אלה שאיבדו את קורת הגג שלהם או את מקור פרנסתם ופרנסת בני משפחתם. זאת אף מבלי שהתאפשר להם לשטוח טענותיהם בפני גורם כלשהו ומבלי ששולמו להם פיצויים (על כך ר' להלן). סביר להניח שצה"ל מודע היטב לתוצאות אלה של מדיניות ההריסה בה הוא נוקט ולכן אין כל ערד לטענתו כי אין כוונה להעניש את האוכלוסייה הפלסטינית.

בחלק מהמקרים בוצעה הפגיעה ברכוש על ידי כוחות צה"ל מיד לאחר שפלסטינים פגעו באזרחים ישראלים או בכוחות הביטחון. במקרים אחרים נעשתה ההריסה במקומות שונים מאלה מהם ירו הפלסטינים. הדבר מעלה את החשש כי המטרה בפעולות אלה היתה להעניש את הפלסטינים על הפגיעה ולהרתיעם מביצוע מעשים דומים. פגיעה ברכוש כפעולת נקמה או ענישה היא אסורה לחלוטין. לפי הפרשנות שפירסם הצלב האדום הבינלאומי לסעיף 33 לאמנת ג'נבה הרביעית, מטרת הסעיף היא למנוע בדיוק פעולות שנועדו להרתיע את האוכלוסייה האזרחית מפני הפרת חוק בעתיד.⁵⁷

הטענה שישראל הפרה את עקרון הפרופורציונליות במדיניותה ברצועת עזה זוכה לחיזוק בדברים שאמר תא"ל דב צדקה, ראש המינהל האזרחי. בתשובה לשאלה שהציג לו כתב עיתון "במחנה", גיא זקהם, האם ישראל לא הגזימה בהריסות שביצעה בשטחים אמר תא"ל צדקה:

בעזה – מאוד. לטעמי עשו כמה דברים שחורגים. אחרים האירועים של אלי סיני ודוגית ביצעו חיפוש מאוד מסיבי במה שהם קוראים "התחמת הצפונית". הם עקרו מאות דונמים של תות ומטעים וחממות, ולדעתי זה לא הגון [...] גם באיו"ש יש מקומות שאנחנו לא נקיים מזה. לפעמים אני מאשר היקף מסוים של חיפוש, אבל כשאני מגיע לשטח אני מוצא היפראקטיביות מסוימת של הכוחות [...] האם הגזמנו במקומות מסוימים? עם יד על הלב – כן. בטח. בטח. אתה מתיר להוריד 30 עצים, ולמחרת אתה בא ורואה שהורידו 60 עצים. החייל או המ"פ שבמקום נסחפים. היו מקרים כאלה, ואסור להתעלם מהם.⁵⁴

דברים דומים אמר בראיון למוסף "הארץ" רס"ן רמי קפלן, סמג"ד מילואים ששירת ברצועת עזה:

אני רגיל תמיד להגדיל ראש ולבצע משימות בצורה הכי טובה ויעילה, אלא שהפעם המשמעות של להצטיין היא לכסח כמה שיותר פרדסים או מטעי זיתים, אם נחוץ או לא נחוץ. לא היה מדובר בנקודות בעייתיות שנבחנו לאור ניתוח השטח וההיסטוריה הגזרתית – העקירה היתה גורפת, לאורך כל הגבול ובקצב מקסימלי [...] אני בהחלט מסכים שקיימים מצבים שבהם מתחייבת עקירה, אבל הרושם שאני מקבל הוא שהעניין הזה לא מטריד אף אחד ומכאן הקלות הבלתי נסבלת של החיפוש [...] אין לי ספק שהחיפוש יש עמם רווח טקטי, אבל השאלה היא עד איפה אנחנו מותחים את הקו? על פי אותו היגיון, מה מונע מאתנו להחריב את עזה? אם כבר דנים על פתרון טקטי, למה שלא נהפוך את כל הרצועה כולה לעיי חורבות ונגמור סופית את הסיפור? [...] היה רגע ששמעתי שראש הממשלה מסתייג מהעקירה ושעומדת לצאת הוראה שתאפשר רק את גזימת הצמרות. התגובה של הגדוד היתה ריכוז מאמץ כדי להספיק כמה שיותר בטרם יעצרו אותנו.⁵⁵

54. גיא זקהם, "צדקה תחת אש", במחנה, 28.12.01. הרמטכ"ל לא הכחיש דברים אלה והסכים עם עיקרי הדברים, ר' עקיבא אלדר, "מה באמת חושב ראש המינהל האזרחי על הכיבוש", הארץ, 17.1.02.

55. אביחי בקר, "הרשימה השחורה של רס"ן קפלן", הארץ, 27.4.01.

56. תגובת דובר צה"ל לדר"ח בצלם, אזרחים במצור, סעיף 32.

57. פיקטט, עמ' 226.

מדיניות הפוגעת באלפי אנשים חפים מפשע ומביאה לתוצאות כה הרסניות ואורכות טווח, מהווה ענישה קולקטיבית, האסורה על פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי.

מאז כיבוש השטחים עושה ישראל שימוש נרחב באמצעים המהווים ענישה קולקטיבית של האוכלוסייה הפלסטינית. בין השאר, הטילה ישראל הגבלות גורפות על חופש התנועה בשטחים, סגרה מוסדות חינוך, הרסה בתים כאמצעי ענישה ועוד.⁵⁸ ישראל משתמשת באמצעים אלה גם היום, כחלק בלתי נפרד ממדיניותה בשטחים. הריסת הבתים והשחתת השטחים החקלאיים, בהם עוסק דו"ח זה, הן המשך ישיר של מדיניות זו.

שלילת זכות הטיעון

בתשובתה לבג"צ טענה המדינה כי לא מוטלת עליה החובה לאפשר לפלסטינים, שהצבא מתכוון להרוס את רכושם, להביא את טענותיהם בפני גורם כלשהו טרם ביצוע ההריסה:

במשפט הבינלאומי אין התייחסות מפורשת לזכות זו, ומקורה הוא במשפט המנהלי הישראלי. ואולם, זכות זו אינה מוחלטת אלא יחסית, וניתן לצמצמה ואף לבטלה מקום בו עומדים כנגדה אינטרסים ביטחוניים דחופים וכבדי משקל כפי שקיימים אף בענייננו [...]. לא ניתנה זכות טיעון כאמור, שכן מתן אפשרות טיעון כאמור היה עלול לסכן את חיילי צה"ל, לסכל ביצוע הפעילות האמורה ואף להוביל להסלמת אירועי הלחימה בשטח.⁵⁹

אמנם, זכות הטיעון אינה זכות מוחלטת וכאשר מתקיימים "אינטרסים ביטחוניים דחופים וכבדי משקל" ישנן נסיבות בהן יהיה מוצדק לשלול זכות זו. אולם, לנוכח הדרך בה מיישמת ישראל את מדיניותה, קשה לקבל את הטענה כי מדובר בצרכים צבאיים דחופים המצדיקים את שלילת זכות הטיעון.

ראשית, לפי דברי ראש המינהל האזרחי, תא"ל דב צדקה, שהובאו לעיל, ההחלטה לבצע הריסה מתקבלת רק לאחר הליך ארוך ולאחר שכמה גורמים בחנו את הנושא.⁶⁰ ברור כי אם אכן הצרכים הצבאיים היו דחופים, לא היה מקום לקיים הליך כזה.

שנית, מהעדויות שגבה בצלם עולה כי בחלק מהמקרים הגיעו כוחות צה"ל למקומות בהם התכוונו לבצע פעולות הריסה, במטרה לבחון את השטח. לאחר מכן עזבו הכוחות ושוב מאוחר יותר כדי להשמיד יבולים ולעקור עצים. בחלק מהמקרים עזבו כוחות צה"ל את המקום במהלך פעולות ההריסה וחזרו אליו יום לאחר מכן כדי לסיים את הפעולה.⁶¹

שלישית, בחלק מהמקרים טען דובר צה"ל בעצמו כי פעולות ההריסה תוכננו זמן רב לפני ביצוען. למשל, הריסת הבתים במחנה הפליטים ח'אן יונס ב-10.4.01 תוכננה כחודש לפני שהתבצעה, ודובר צה"ל אף טען כי "צה"ל התאפק תקופה ממושכת, עד שפעל".⁶² גם הריסת הבתים במחנה הפליטים רפיח ב-10.1.02 תוכננה למעלה מחודש לפני כן, אך האישור לביצועה ניתן רק לאחר הריגת ארבעה חיילי צה"ל.⁶³

אפילו לשיטת המדינה, לפיה אין די זמן לאפשר דיון בנושא טרם פעולת ההריסה, עדיין מוטלת עליה החובה, לכל הפחות, לאפשר לאנשים לצאת מבתיים לפני ההריסה ולפנות את רכושם. ירי באמצע הלילה לעבר בתים בהם מתגוררים אזרחים, בהם ילדים קטנים, אינו יכול להיחשב לשיטה מקובלת לפינוי אנשים מבתיים.

בנוגע לטענה לפיה מתן זכות טיעון יסכן את חיילי צה"ל, הרי שבמקרים רבים בהם ביצע צה"ל פעולות הריסה ברצועת עזה ירו פלסטינים לעבר החיילים שהרסו את הרכוש, דבר שלא מנע מהחיילים להמשיך בפעולה. יתרה מזו, הגנה על חיילים במסגרת פעולה יזומה של צה"ל אינה יכולה להצדיק את החמרת הפגיעה באוכלוסייה האזרחית.

58. בנושא ענישה קולקטיבית ר' בצלם, הענישה הקולקטיבית בגדה המערבית וברצועת עזה והביקורת השיטתית עליה, נובמבר 1990, עמ' 13-15. ר' גם בצלם, אזרחים במצור.

59. סעיף 23 ו-24 לתשובת המדינה לבג"צ 3848/01.

60. גיא זקנה, "צדקה תחת אש", במחנה, 28.12.01.

61. ר' למשל את עדויותיהם של נאחד אל-אסטל וסעדי עבד שהובאו לעיל.

62. עמוס הראל, עמירה הס וניצן הרביץ, "מפגש תיאום בין ישראל לפלשתינאים; נמשך ירי המרגמות", הארץ, 12.4.01; עמוס הראל ועמירה הס, "צה"ל פעל

שוב בשטח אי: הריס מבנים ברפיח", הארץ, 15.4.01.

63. צבי בראל, דני רובינשטיין ועמוס הראל, "העדויות מוכיחות: חלק מהבתים שנהרסו ברפיח היו מיושבים", הארץ, 18.1.02.

יוכל לפרוש השגותיו בפני המפקד עוד לפני ההריסה, כדי להעמידו על עובדות ושיקולים שאולי לא היה ער להם. מקובל על בית משפט זה, כי הקיום של כללי דיון הוגנים בעניינו של אדם, מתבטא, בין היתר, בכך, כי מי שצפוי לפגיעה חמורה בנפש או ברכוש נתתן לו הודעה מראש על כך ותוענק לו הזדמנות להעלות השגותיו בעניין זה.⁶⁴

שלילת הזכות לפיצויים

דובר צה"ל טען כי "בהתאם לכללי המשפט הבינלאומי, נזקים הנגרמים לרכוש פרטי בתקופת לחימה וכתוצאה מאירועי הלחימה – אינם מזכים בפיצוי".⁶⁵

דברים אלה תקפים כל עוד לא בוצעה הפרה של כללי המשפט ההומניטארי הבינלאומי. אולם כאשר כללים אלה מופרים, חייבת המדינה האחראית להפרה לשלם פיצויים לנפגעים. חובה זו היא עקרון מינהגי המעוגן במשפט ההומניטארי הבינלאומי, כולל אמנת האג, עליה מסתמכת ישראל בהצדיקה את פעולות ההריסה.⁶⁶

מתן זכות טיעון חשובה גם כדי לאפשר פיקוח ציבורי ומשפטי על פעולות צה"ל. עד היום הצבא נמנע כמעט לחלוטין מלהציג ראיות המבססות את טענתו כי פלסטינים ירו מתוך הבתים שנהרסו או מהמטעים שנעקרו. כאשר הצבא פטור מלהוכיח כי הפגיעה ברכוש נחוצה לחלוטין וכי חלופות אחרות לא השיגו את המטרה, נקל לשער כי הפגיעה ברכוש תהיה מוגזמת, כפי שעולה מהעדויות ומהנתונים שהובאו לעיל.

בנסיבות אלה, כאשר נגרמת פגיעה כה קשה בזכויותיו של אדם, חובה על הרשויות לאפשר לאדם שבכוונתם לפגוע בו להשמיע את טענותיו. בהקשר זה קבע בית המשפט העליון:

הריסת מבנה היא, אליבא דכולי עלמא, אמצעי עונשין קשה וחמור וכוח ההרתעה הטמון בו אינו מפחית מאופיו המתואר. אחת מתכונותיו המרכזיות היא בכך שהוא בלתי הפיך, היינו הוא לא ניתן לתיקון לאחר מעשה; משמע, דיון לאחר ביצוע הצו הוא לעולם מוגבל מאוד מבחינת משמעותו המעשית. על פי תפיסותינו המשפטיות יש, על כן, חשיבות בכך שהנוגע בדבר

נשים פלסטיניות מפנות את רכושן מבתן שנהרס על ידי צה"ל במחנה הפליטים ח'אן יונס, 11.4.01

64. בג"צ 358/88, האגודה לזכויות האזרח בישראל וא"ר נ. אלוף מפקד המרכז וא"ר, פ"ד מ (2) 43, פסקה 7.

65. מכתב מדובר צה"ל לבצלם, 14.2.01.

66. סעיף 3 לאמנת האג בדבר דיני המלחמה ביבשה משנת 1907; סעיף 148 לאמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה משנת 1949; סעיף 91 לפרוטוקול הראשון הנספח לאמנות ג'נבה משנת 1977.

מאחר שהריסת הבתים והשחתת השטחים החקלאיים שמבצעת ישראל ברצועת עזה, כפי שתוארו בדו"ח זה, מהוות הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, חלה חובה על ישראל לשלם פיצויים לפלסטינים שנפגעו כתוצאה מפעולות בלתי חוקיות אלה.

לפי החוק הישראלי הקיים היום, פטורה המדינה מתשלום פיצויים בגין מעשים שנעשו במהלך "פעולה מלחמתית".⁶⁷ מונח זה פורש על ידי בית המשפט העליון בצמצום. השופט חיים כהן קבע כדלקמן:

בכדי להסיר אחריות מעל המדינה, חייבת הפעולה להיות פעולה מלחמתית של צבא-הגנה לישראל, כלומר פעולה צבאית שבדרך כלל אין צבא מבצע אותה אלא בשעת לחימה בלבד. אפילו במדינה כשלנו המוקפת אויבים ומתנכלים בכוח (תרתי משמע), ואפילו במקום ובזמן המועדים לפרענויות – אין, לדעתי, לראות בפעולת שמירה פעולה מלחמתית. לא רק מפני שהיא פעולה של כל ימות השנה, וימי שלום בכלל זה, אלא מפני שמטיבה ומטבעה אין בה אלמנט של לחימה. ואם כי לא תיתכן מלחמה בלעדית, הרי היא פעולת עזר או פעולת לוואי בלבד, משל לפעולות אפסנאות או עזרה רפואית שלא תיתכן מלחמה בלעדיהן ובכל זאת אינן בהכרח פעולות מלחמתיות [...]

פירוש קפדני של הסייג שהמדינה לא תשא באחריות בשל פעולה מלחמתית של צבא הגנה לישראל מביאנו לידי הגבלת הסייג לאותן פעולות אשר הן מלחמתיות מטבע ברייתן ואשר מקומן ורישומן לא ניכר אלא תוך כדי לחימה בלבד.⁶⁸

במקום אחר קבע בית המשפט כי הכוונה ל"פעולת מלחמה ממש, במובנה הצר והפשוט, כגון כינוס כוחות הקרב, תקיפה לוחמת, חילופי אש, פיצוצים וכדומה".⁶⁹

פעולות ההריסה שמבצעת ישראל ברצועת עזה אינן חלק מחריגים אלה ולכן ברור כי החוק אינו פוטר אותה מתשלום פיצויים. לפיכך עוברת ישראל גם על חוקיה שלה בסירובה לשלם פיצויים לפלסטינים שפגעה ברכושם.

יש לציין כי בעבר, במקרים בהם הרסה ישראל בתים בטענה של צרכים צבאיים דחופים, היא שילמה פיצויים

לתושבי הבתים שנפגעו, כאשר הם עצמם לא היו חשודים בעבירה כלשהי. ב-20.9.90 נסקל ונשרף למוות סמל אמנון פומרנץ במחנה הפליטים אל-בורייג' ברצועת עזה. בתגובה, ביקשה ישראל להרוס בתים באזור בו הוא נהרג, זאת בטענה של "טעמי ביטחון וצרכים צבאיים מובהקים". המדינה הציעה פיצויים לנפגעים ושר הביטחון דאז, משה ארנס, קבע כי "לאותם אנשים שיפנו מבתי מגוריהם – יוענק דיור חלופי נאות, על-מנת שלא יושלכו לרחוב".⁷⁰

בימים אלה דנה ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת בהצעת חוק ממשלתית הקובעת דין מיוחד לתביעות נזיקין המוגשות כתוצאה מפגיעות שגרמו כוחות הביטחון בשטחים.⁷¹ ההצעה קובעת כי רובן המכריע של פעולות צה"ל בשטחים יוגדרו כ"פעולה מלחמתית", אז פטורה המדינה מתשלום פיצויים לפי החוק. כך, הפעולות הטיפוסיות של צה"ל בשטחים – פטרול, הקמת מחסומים ופיקוח בהם, ביצוע מעצרים, עריכת חיפושים, התמודדות עם מפגנים ומידי אבנים – ייחשבו לפעולות מלחמתיות והמדינה לא תחוייב בתשלום פיצויים גם אם נפגעו במהלך חפץ מפשע וגם אם החיילים פעלו ברשלנות. בנוסף, קובעת הצעת החוק כללים חדשים הנוגעים לניהול תביעות אלה, אשר נועדו לחסום את מעט התביעות שיגיעו לדיון בבית המשפט.

ההצעה מהווה פגיעה חמורה בשורה ארוכה של זכויות אדם בסיסיות. הניסיון להפוך את כוחות הביטחון של המדינה לחסינות מפני תביעה היא מגמה מסוכנת שמשמעותה העמדתם מעל לשלטון החוק. למעשה, מבטלת הצעת החוק את חובת הזהירות שחבים אנשי כוחות הביטחון כלפי האוכלוסייה האזרחית בשטחים. בכך מסירה המדינה מעליה את אחת החובות העיקריות שהטיל המחוקק על כוחות הביטחון – הגנה על זכויות היסוד של האדם לשלמות גופו ושמירה על חייו וקניינו.

החובה על תשלום פיצויים, המעוגנת במשפט ההומניטארי הבינלאומי, נועדה להבטיח שמדינות יעמדו בהתחייבותן לקיים את הוראות החוק. חובה זו מהווה סנקציה על הפרת החוק, בנוסף לסנקציות הפליליות שמדינות אמורות לנקוט נגד אלה האחראים להפרה. פטור ממטן פיצויים כמוהו כמתן הכשר לפגיעה ברכושם של תושבי השטחים, שישראל אחראית לשלומם מתוקף היותה הכוח הכובש בשטחים.

67. סעיף 5 לחוק הנוזקים האזרחיים (אחריות המדינה), תשי"ב-1952.

68. ע"א 317/59, 311/59, מפעל תחנות הטורקטורים בע"מ ואח' כ. יורם בן חייט ואח', פ"ד י"ד, 1609, 1613-1614.

69. ע"א 623/83, לוי כ. מדינת ישראל, פ"ד מ' (1), 477, 479.

70. שטרסנוב, עמ' 128-129.

71. הצעת חוק הנוזקים האזרחיים (אחריות המדינה) (תיקון – תביעות בשל פעולות כוחות הביטחון ביהודה והשומרון וחבל עזה), התשס"א-2001.

ישראל נותרה הכוח הכובש בשטחים וככזה היא מחויבת לשמור על שלומה וביטחונה של האוכלוסייה הפלסטינית ולהתחשב בצרכיה. אמנם, ישראל חייבת להגן על אזרחים ישראלים ועל כוחות הביטחון, אולם הגנה זו אינה יכולה להתבצע באמצעות פגיעה כה נרחבת באזרחים פלסטינים.

אחת הטענות שהושמעו בזכות מדיניות ההריסה היא כי מדיניות זו הוכיחה את עצמה: "בעקבות פעולות החישוף פחתו הפיגועים כנגד כלי רכב הנעשים בצירי וחל שיפור ניכר ביכולתו של צה"ל להתמודד עם סכנת הפיגועים בצידו הצירים".⁷² השאלה האם המדיניות יעילה אם לאו נתונה במחלוקת ובכל מקרה היא אינה רלוונטית לבחינת חוקיותה. ישראל, שחתמה על אמנות המשפט ההומניטארי הבינלאומי והתחייבה לפעול לפי עקרונותיו, אינה רשאית להתעלם מהם בטענה שהם מונעים ממנה להשיג את מטרותיה.

בפרשנות שפירסם הצלב האדום הבינלאומי לסעיף 53 לאמנת ג'נבה הרביעית, הקובע כי הריסת רכוש היא אסורה, אלא אם כן פעולות צבאיות מחייבות זאת לחלוטין, נאמר כי "קיים חשש שחוסר תום לב ביישום החריג יהפוך אותו לחסר ערך. שימוש חסר מצפון בחריג בנוגע לצורך צבאי יתיר לכוח הכובש לעקוף את החריג שנקבע באמנה".⁷³ למרבה הצער, חשש זה אכן התממש במקרה של ישראל, המבססת את כל מדיניותה על חריג צר שנקבע במשפט ההומניטארי הבינלאומי, תוך התעלמות מוחלטת מכל הכללים האחרים שבו.

לנוכח הדברים האמורים בדו"ח זה, קורא בצלם לממשלת ישראל לחדול לאלתר מהריסה של בתים והשחתת של שטחים חקלאיים. בנוסף, על ישראל לשלם פיצויים לכל הפלסטינים שנפגעו כתוצאה ממדיניות זו.

מאז תחילת אינתיפאדת אל-אקצא הרסה ישראל ברצועת עזה מאות בתים והשחיתה אלפי דונמים של שטחים חקלאיים. כתוצאה מכך נותרו אלפי תושבים בלא קורת גג ופרנסתם של אלפים נפגעה. הריסת הבתים התבצעה לרוב באישון לילה ומבלי שניתנה כל התראה לתושבי הבתים. חלק מהתושבים נאלץ להימלט מהבתים כאשר הדחפור כבר עמד בפתח והם לא יכלו להציל את רכושם. עקירת העצים והשמדת היבולים נעשו באופן שגרם נזק רב לקרקע שימנע, לפחות בחלק מהמקרים, את נטיעתה מחדש במשך שנים ארוכות.

ישראל מצדיקה את מדיניותה בטענה של "צרכים צבאיים דחופים". אולם, גם אם מתקיימים צרכים כאלה, עדיין מוטלת עליה החובה לקיים את הוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי. במדיניותה זו מפרה ישראל באופן בוטה הוראות אלה.

השחתת אלפי דונמים של שטחים חקלאיים בטענה כי פלסטינים ירו מהם והריסת שכונות מגורים שלמות בטענה כי מתחת לחלק מהבתים נחפרו מנהרות, מהוות פגיעה מופרזת באוכלוסייה האזרחית, שאינה יכולה להיחשב לחוקית. מדיניות זו מהווה ענישה קולקטיבית המכוונת נגד אנשים שאף ישראל אינה טוענת כי היו מעורבים בצורה כלשהי בפגיעה באזרחים ישראלים או בכוחות הביטחון. למרות הפרות אלה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, מסרבת ישראל לשלם פיצויים לפלסטינים שכוחות הביטחון פגעו ברכושם.

הסתמכותה של ישראל על קיומם של צרכים צבאיים כדי להצדיק את הפגיעה הנרחבת ברכוש שהיא מבצעת ברצועת עזה מתעלמת לחלוטין מההתפתחויות שחלו במשפט ההומניטארי הבינלאומי במהלך 100 השנים האחרונות.

72. סעיף 12 לתשובת המדינה בבג"צ 9252/00. טענה דומה נטענה בתגובת דובר צה"ל לדו"ח בצלם, *אזרחים במצור*, סעיף 33.
73. פיקטיט, עמ' 302.

תגובת דובר צה"ל

לישראל	חגנת	צבא
צה"ל	דובר	חטיבת
ציבור	קשרי	ענף
03-6080339/40		טלפון :
03-6080334		פקס :
79	-	זכ
2002	בינואר	30

לכבוד
"בצלם" - עו"ד יעל שטיין

הנדון: תגובת דובר צה"ל לדו"ח "בצלם"

שלום רב,

מנייתכם בבקשה לקבל את תגובת דובר צה"ל לדו"ח בנושא "מדיניות הריסות הבתים והחרבת השטחים החקלאיים ברצועת עזה" התקבלה במשרדנו.

להלן התייחסותנו-

כידוע, זה למעלה משנה מתנהלים באזור יהודה ושומרון ובאזור חבל עזה אירועי לחימה, עימם נאלצים כוחות צה"ל להתמודד מדי יום ומדי שעה. האירועים האמורים מתאפיינים בפגיעות ירי לעבר אזרחים וחילי צה"ל, בהנחת מטעני צד בסמוך לצירי תנועה, בירי פצצות מרגמה לעבר ישובים ומוצבים צבאיים, בהפרות סדר נרחבות ובפגיעות מסוגים שונים (באזור ובישראל), תוך סיכון מתמיד לחיי כוחות צה"ל והאוכלוסייה האזרחית באזור ולבטחונם.

במסגרת אירועי הלחימה הנוכחיים, ועל מנת להתמודד עם הסכנות האמורות, נאלצים כוחות צה"ל, לא אחת, לפגוע ברכוש שבבעלות פרטית ואף להורסו, וזאת בשל קיומם של צרכים צבאיים החלטיים, המחייבים ביצוע של פעולות כאמור.

יצוין, כי חלק לא מבוטל מפעולותיו של צה"ל להתמודדות עם הסיכונים האמורים באזור חבל עזה, מחייבת גם פגיעה ברכוש פרטי בשטחים שבאחריות פלסטינית מלאה.

מקור סמכותו של צה"ל לפגוע ברכוש פרטי בתקופת לחימה ובשל צרכי הלחימה הוא בדיני המלחמה המהווים חלק מן המשפט הבין-לאומי, ובפרט תקנה 23 (ג) לתקנות האג משנת 1907, המאפשרת הריסת רכוש במקרים בהם:

"such destruction be imperatively demanded by the necessities of war..."

כפי שמצוין אף בגוף הדו"ח, במהלך אירועי הלחימה הנוכחיים הוגשו מספר עתירות לבג"צ, כנגד פעולות לחימה של צה"ל, אשר פגעו ברכוש פלסטיני פרטי באזור חבל עזה.

יודגש, כבר עתה, כי כל העתירות האמורות נדחו. תמוה בעינינו, כי על אף הפירוט הנרחב לו זכו כלל הטענות המובאות בדו"ח, לא מצאתם לנכון לאזכר שם דווקא עובדה חשובה זו.

כך, למשל, בבג"צ 9252/00 אל סקא ואח' נ' מ"י (טרם פורסם) ובבג"צ 9515/00 אל וחידי ואח' נ' מ"י (טרם פורסם) חילנו השתרים, בין היתר, כנגד גריפת מטעים וסלילת צירים בחלקותיהם.

העתירות נדחו, והשופטים קבעו, כי בחנו את סמכותו של צה"ל ביחס לכל אחת מהפעולות נשוא העתירות, ונחה דעתם כי 'בנסיבות העניין הפעולות נעשו בסמכות, ואין בהם חריגה ממידתיות'. (ההדגשה אינה במקור)

עוד נבקש להפנות בעניין זה, לבג"ץ 8927/01 **בשיר נ' מ"י ואח'** (טרם פורסם), שעניינו כוונת צה"ל להרוס חממות פרטיות באזח"ע בשל צרכים צבאיים דחופים. גם שם נדחתה העתירה. יובהר, כפי שגם עולה מתשובות המדינה לבג"צ בדיון בעתירות האמורות, כי הפגיעה ברכוש הפרטי נעשית מטעמים בטחוניים בלבד, ולא כאמצעי ענישה או הרתעה. בהזדמנות זו, נשוב ונציין, כי בהתאם לכללי המשפט הבין-לאומי, נזקים הנגרמים לרכוש פרטי בתקופת לחימה וכתוצאה מאירועי הלחימה- אינם מזכים בפיצוי. נבקש אך להוסיף, כי רשויות הצבא מונחות לנסות ולמזער את הנזק הנגרם לפרט, ככל הניתן במגבלות הנתונות, תוך מתן מענה לצרכים הצבאיים הקונקרטיים בכל מקרה נתון.

ניתן למצוא נתונים אקטואליים לגבי כמות האירועים והנפגעים באתר צה"ל באינטרנט-

WWW.IDF.IL

בברכה,

אדיר חורבן, סגן-אלוף
ראש ענף קשרי ציבור